

Jednou jsi dole, jednou nahoře: copingové strategie českých žen s egyptskou migrační zkušeností*

DANIEL TOPINKA^{***}

Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Once You're Down, Once You're Up: The Coping Strategies of Czech Women with Egyptian Migration Experience

Abstract: The text focuses on the formation of coping strategies in the biographies of Czech women who left the Czech Republic, especially after 1989, for Egypt, some of whom, with the passage of time, began to return. The text also illustrates how vulnerability is situational and the ways in which, through constructive and adaptive strategies, the women manage challenging life situations and develop adaptability and flexibility at a level that where they acquire a greater ability to successfully withstand adverse circumstances. Using multi-sited research inspired by the biographical narrative interpretative method we (re)constructed chronologies of life stories and subsequently identified stressful situations in the biographies and analysed the ways in which they were handled and with what social support. We were particularly interested in social coping. The aim was to give an answer to the question of what coping strategies women apply in challenging life situations. In three stages, which we refer to as 'emigration-adaptation', 'integration', and 'reintegration', the women faced different stresses, found themselves in vulnerable situations, and developed coping strategies to deal with them successfully. Twists and turns occur at each biographical stage, which are met by different adaptive and constructive strategies being created in national and transnational spaces, and these have the effect of strengthening the women's resilience.

Keywords: biography, coping strategy, diaspora, Egypt, emigration, integration, social support, tourism

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 1: 87–118

Zveřejněno online: 25. února 2025, <https://doi.org/10.13060/csr.2025.007>

* Text vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_036).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D., Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Tř. Svobody 26, 779 00 Olomouc, e-mail: daniel.topinka@upol.cz.

Úvod

Po roce 1989, po zhroucení politického režimu v tehdejší Československu, který po desítky let mocensky reguloval podoby imigrace a emigrace, došlo k rozsáhlé socioekonomické transformaci společnosti a s ní i k zásadní proměně podoby lidské mobility. Poté, co ze dne na den mizely překážky pro vycestování ze země, ale i pro přicestování do ní, se začaly objevovat nové podoby migrací a mobilit. Jednou z nich je zajímavý, a přitom badatelsky opomíjený případ polistopadové emigrace českých žen do Egypta. V průběhu více než tří posledních dekad do Egypta odcházely (a stále odchází) české ženy, přičemž mnohé z nich se rozhodly v zemi usadit na delší dobu, založily zde rodiny, jiné se zase po měsících či letech vrátily zpátky do Česka. Jednalo se o dlouhodobější migrace, pod které řadíme pobyty přesahující dobu jednoho roku, v řádech jednotek, či dokonce desítek let, nebo o krátkodobější opakované mobility, které provázely přerušované kratší několikaměsíční pobyty a opakované cestování mezi Českem a Egyptem. Stovky českých žen díky nim postupně nabývaly zkušenosti, které v textu označujeme za „zkušenosti migrační“ – spojené s pohyby, usazováním se, začleňováním do společnosti, ale i návratem zpět. Emigrace, ale i zmíněné návratové migrace, či dokonce výjimečné reemigrace žen samotných a jejich dětí, v čase narůstaly.

S příchodem dalších a dalších žen do Egypta bylo možné pozorovat vytváření a rozšiřování jejich mezosobních sítí s prvky komunitních a transnacionálních životních způsobů, formování počínající diaspory a utváření diasporních praktik. O skutečném počtu žen neexistují žádné statistické údaje, proto při uvádění počtu stovek žen vycházíme z expertních odhadů a některých kontextuálních dat. Odpověď na otázku, proč se v textu zabýváme migrací či mobilitou žen, je prostá. Odhady totiž uvádí, že pobyty, které se proměňují ve víceleté, a případné návraty se týkají především českých žen. Mnohdy jim předchází kratší několikaměsíční mobility, během nichž ženy poznávají místa a prostředí, do nichž později zamíří na delší dobu. Máme tudíž ojedinělou příležitost zabývat se relativně novou a současně vysoce feminizovanou imigrací v sociálně, nábožensky a kulturně odlišném prostředí, které česká veřejnost spojuje s řadou obav a předsudků, a přimout některou z nabízejících se badatelských výzev.

V našem výzkumu jsme se zaměřili na formování diaspor a životních strategií žen, v následujícím textu se ale zaměříme výhradně na dílčí téma, kterým je utváření copingových strategií v rámci biografií českých žen. Ženy jsou v průběhu času vystavovány četným zátěžovým situacím a učí se je postupně zvládat, nabývají migrační zkušenosti. Nás zajímá, s jakými zátěžovými situacemi se setkávají, jak zranitelné jsou v kontextu nových životních situací a nakonec jak se jim daří tyto zátěžové situace zvládat prostřednictvím copingových strategií a úspěšně čelit některým nepříznivým okolnostem.

V textu poukážeme na kontextualitu a situačnost zranitelnosti a zabýváme se málo zkoumanou polistopadovou emigrací/návratovou migrací. Ta směřuje především do Spojených států amerických, Kanady, Spojeného království a Německa (Janská, 2022). Chceme tak alespoň částečně zacelit mezeru v poznávání novodobé české emigrace. Přestože disponujeme řadou studií, které se vě-

nují tématům exilu či historickým aspektům migrací před rokem 1989 s většími či menšími přesahy do současnosti (např. Mildnerová, 2020; Miller et al., 2016; Trapl et al., 2004) či různým kategoriím českých krajanů a jejich reemigracím (např. Hlaváč, 2022; Jakoubek, 2021; Jakoubek a kol., 2015; Jirka, 2018; Kokaisl et al., 2012; Maurer, 2022; Nosková, 2007; Polách, 2017; Stranjik, 2022; Uherek, 2003, 2011), studie věnující se emigraci po roce 1989 do méně častých a nových destinací chybí. Jedním z takových míst je právě Egypt. Zkoumání české emigrace do Egypta je příležitostí pozorovat v relativně krátkém časovém úseku způsoby zvládání náročných životních situací, v nichž se ženy ocitají, a to bez širší diasporní opory. Příležitostí je rovněž si všimnout preemigračních vzorců (Niekerk, 2002), zaznamenat různorodost představ a imaginací, s nimiž se lidé vydávají na cestu (Rousseau, 1998) či navrací zpět, a způsobů, které je činí více translokálně odolnými (Steinbrink a Niedenföhr, 2020).

Počínající diaspora na Nilu: od minulosti do současnosti

V paměti našich participantek (takto označujeme v textu účastnice našeho kvalitativního výzkumu) se neobjevují žádné vzpomínky na existenci první československé diaspory v období těsně po vzniku Československého státu. Dnes již zapomenutá prvorepubliková diaspora čítala několik stovek krajanů, kteří pobývali zejména v Alexandrii a Káhiře (Jůnová Macková, 2004) a její členové byli zapojeni do mezinárodního obchodu. V komunikativní paměti zahrnující paměť žijící generace žen z období socialismu nalézáme vzpomínky na příjezdy a pobyty v Egyptě. Ty však nebyly dále v mezigenerační transmisi paměti přenášeny dál a postupně se v čase vytrácely. Náleží do období, kdy byla mezi Egyptskou arabskou republikou a Československou socialistickou republikou uzavřena řada mezistátních dohod. Mezi nimi i dohoda o kulturní spolupráci z roku 1956, jejíž součástí bylo poskytování stipendií a vysokoškolská spolupráce. Tato i následné mezistátní dohody přiváděly do Egypta kromě vojenských expertů československé lékaře, techniky a inženýry (Gombár, 2010) a rozvíjející se egyptologie další české odborníky. Naopak do Československa začali na vysoké školy přijíždět egyptští studenti většinou technických a přírodovědných oborů (Hannová, 2014; s. 109), kteří se až na výjimky museli po absolvování studia vrátit zpět do Egypta – často již s českými manželkami, s nimiž se seznámili během studia. Vzhledem k vyššímu sociálnímu a ekonomickému statusu egyptských studentů, kteří pocházeli z dobře situovaných rodin, se tyto ženy stávaly součástí společenských elit. Podle narací členek této socialistické generace lze příchody českých žen zejména do Káhiry datovat do padesátých, šedesátých a sedmdesátých let 20. století, přičemž stojí za procesem utváření první počínající, ale nepočetné „městské“ diaspory, kterou provázela potřeba udržovat a střežit kulturní paměť.

Rokem 1989 se vše změnilo. Od devadesátých let 20. století do Egypta přijížděli další čeští občané, jednalo se o vysílané expatrioty do nadnárodních firem či firemních poboček, ale i další vysoce kvalifikované odborníky, studenty či pracovníky turismu. Dominanci ale postupně získávaly migrace za účelem sňatku,

které do Egypta přiváděly podle informací pracovníků diplomacie výhradně české ženy, což učinilo migraci/mobilitu značně feminizovanou. Podle odhadů pracovníků diplomacie se jednalo téměř výhradně o ženy, které se v Egyptě usazovaly. Mezi příchozími byli i čeští muži, ale jejich pobyty měly obvykle dočasný pracovní charakter a po nějaké době strávené v zemi se přesunuli za dalšími výzvami jinam. Zmíněné expertní odhady uvádějící vyšší stovky žen poukazují na jejich značné poměrné zastoupení s ohledem na delší pobyty českých občanů v Egyptě, neboť právě ony se obrací s různými problémy či požadavky na pracovníky velvyslanectví či další, kteří se například zabývají pobytovou agendou. Jako v řadě dalších případů novodobých emigrací nejsou statistická data k dispozici. Osoby v řádech stovek jsou statisticky málo významné, nejsou Českým statistickým úřadem odděleně vedeny, a navíc jsou údaje závislé na úplnosti hlášení změn adresy místa pobytu samotnými obyvateli. Musíme si vystačit s odhady pracovníků diplomacie, že se počet Čechů žijících v Egyptě pohybuje v řádech několika set osob a v čase stoupá, zejména počet českých žen s migrační zkušeností, ale i dětí, které se rodí ve smíšených manželstvích. Nezbyvá než se spolehnout na odhady a triangulaci informací z několika málo zdrojů. Kupříkladu již v roce 2006 pobývalo v Egyptě 415 osob s českou státní příslušností a mezi nimi byla přibližně polovina (209) žen (United Nations, 2011). Řada žen se ale ve statistice neobjevila, neboť v zemi pobývala na základě turistických víz. Ženy s českým občanstvím, které do Egypta odcházely, případně se z něj vracely zpět, jsou součástí dat, která vypovídají o celkovém počtu vystěhovalých osob (např. mezi lety 2014 až 2019 se z České republiky vystěhovalo 22 181 občanů, průměrně 3697 osob ročně, nejčastěji ve věku 15–34 let; Český statistický úřad [ČSÚ], 2019). V roce 2020 se z Česka vystěhovalo 1968 českých občanů – z toho 1114 žen, v roce 2021 se vystěhovalo 1012 českých občanů – z toho 583 žen (ČSÚ, 2021). Podle Statistické ročenky České republiky (ČSÚ, 2023c) se v roce 2022 vystěhovalo 2886 českých občanů (z toho 1645 žen) a ze zahraničí se jich vrátilo 1822. Kolik je mezi nimi osob vystěhovalých do Egypta, bohužel nevíme. Omezenou výpovědní hodnotu uvedených dat dokresluje výpovědi pracovníků realitních kanceláří v Hurghadě o tom, že čeští občané nakupují za účelem dlouhodobějšího pobytu více než stovku bytů ročně.

Z našich pozorování vyplývá, že se nejedná o homogenní kategorii žen, patrná je generační pestrost emigrací daná příchody v době před a zejména po roce 1989. Polistopadové emigrace byly značně různorodé – jak z hlediska sociální skladby (ženy v domácnosti, pracující ženy, seniorky, podnikatelky, turistky), tak z hlediska délky pobytu (pobyty v řádu měsíců, let i více než desetileté). Mnohé pobyty měly (a mají) trvalejší ráz, provází je integrační či částečně asimilační životní strategie. Jiné pobyty byly koncipovány jako krátkodobé, případně byly spojené s návratem do Česka. Zakládání smíšených rodin vedlo k narození dětí, které patří k tzv. druhé generaci.

Značný vliv na polistopadovou migraci/mobilitu měl bezesporu rozvoj turismu. Dovolené v přímořských letoviscích a možnost pobývat v „exotických“ destinacích otevřely prostor nejen pro krátkodobé turistické pobyty, ale i pro po-

byty dlouhodobějšího rázu. Ze statistik delších soukromých cest do Egypta (čtyři a více přenocování) v letech 2011–2021 vyčteme, že průměrný počet přenocování na jednu cestu činil devět nocí, přičemž v rozmezí daných let činil průměrný roční počet cest přibližně 200 000 (ČSÚ, 2023a). Na delších leteckých cestách v roce 2022 měl Egypt více než pětina (21,2 %) podíl, vycestovalo do něj 470 tisíc cestujících, což představuje dvakrát více cest než v roce 2019, kdy se do Egypta vydalo více českých občanů než před pandemií covidu-19. Průměrná zahraniční delší cesta uskutečněná v roce 2022 zahrnovala 7,8 přenocování (ČSÚ, 2023d). Čeští turisté přijížděli i opakovaně do míst, jako jsou Hurghada, Marsa Alam, Sharm El Sheikh a dalších. Zjišťovali, že v nich bylo snadné pobývat déle, zajistit si levné bydlení a žít v atraktivním prostředí, které navíc umožňovalo trvalý kontakt s krajany, ať už s déle pobývajícími a usedlými nebo s těmi, kteří neustále přijížděli a odjížděli jako turisté. Rozvíjející se turismus také nabízel možnosti pracovních příležitostí a v posledních letech rostl počet trvalejších pobytů tzv. mladších seniorů a zejména seniorek, kteří v turistických centrech nalézali příznivé životní a ekonomické podmínky k životu a naplnění žádaných (a nenaplněných) potřeb souvisejících s trávením volného času, seberealizací, aktivním způsobem života, udržováním autonomie, nezávislosti a soběstačnosti (viz Sýkorová, 2007, 2012). Nalézali zde příhodné podmínky obdobné jako o něco dříve senioři ze severu Evropy usazující se na jejím jihu (Gustafson, 2008; Warnes a Williams, 2007; Williams et al., 2000).

Zvyšující se počty dlouhodoběji se usazujících osob a jejich koncentrace v městských či turistických centrech vedly k utváření lokálních diaspor, které vykazují znaky tzv. diaspor počínajících. Podle Sheffera (2013) se jedná o takové diaspory, v nichž se vyjednává rovnováha mezi přiměřenou integrací a přáním zůstat ve spojení s domovem, řeší se adaptace na nové postavení. Organizaci diaspor silně ovlivňují osobní historie a blízké vztahy, nikoliv společný zájem. V Hurghadě a pobřežním pásmu postupně vzniklo několik menších počínajících diasporních uskupení. Jejich podobu ovlivňují přítomné různé typy migrací/mobilit, které se navíc mísí a prostupují: romantická vztahová migrace, kdy turistky navazují vztahy s egyptskými zaměstnanci působícími v cestovním ruchu, kyvadlová migrace/mobilita seniorek (i seniorů), kteří si kupují nemovitosti v turistických destinacích, na letní měsíce se vrací do Česka a po zbytek roku tráví čas v Egyptě, dále pracovní migrace/mobilita, která přivádí ženy do managementu či jiných pozic ve službách souvisejících s cestovním ruchem, či lifestyleová migrace spojená s alternativními životními způsoby a představami vedení dobrého života s možností věnovat se individuálním projektům. S příchody dalších a dalších žen v čase docházelo k vytváření a rozšiřování meziosobních sítí v rámci sociálního začleňování s prvky komunitních a transnacionálních životních způsobů (Itzigsohn a Saduceo, 2002) a úpornému hledání rovnováhy mezi adaptací, integrací a zachováváním vztahů směrem k domovským prostředím.

Sociální coping a opora

Migrace je zdrojem stresu a četných zátěžových situací, mezi nimiž bývají vzdvihovány zejména kulturní šok a akulturační stres. Kulturní šok má své projevy a fáze, provází ho úzkost způsobená ztrátou známých znaků a symbolů ve společenském styku a značná dezorientace při přechodu do neznámého prostředí (Ober, 1960), ústí nejen v psychické, ale také ve fyzické problémy (Winkelman, 1994). Pro zvládnutí kulturního šoku může napomoci uvědomění si své situace, nabytá předchozí zkušenost či akceptace změny chování. Důležité jsou také předodjezdová příprava, schopnost vytváření nových sociálních vztahů a vazeb, udržování vztahů s blízkými osobami (s domovinou), nabývání jazykových dovedností a osvojování si pravidel chování (Winkelman, 1994). Vyrovnání se se zátěží v důsledku migrace vyžaduje značné individuální i kolektivní adaptační schopnosti a bývá provázeno akulturačním stresem (Frounfelker et al., 2022). Akulturace přináší mnohočetné změny, jimiž jedinci prochází. Akulturační stres v důsledku osvojování sociokulturních regulativ provází různé psychologické, somatické a sociální symptomy a vyvolává různé reakce: úzkosti, deprese a další formy psychické a fyzické maladaptace (Berry a Sam, 2006).

Způsoby, jimiž dochází ke zvládnání zátěžových situací, procesy řízení vnějších i vnitřních faktorů, které jsou jedincem hodnoceny jako stresující a ohrožující, bývají označovány jako copingové strategie (Lazarus, 1966, 1985). Zvládnání výzev představuje neustále se měnící kognitivní a behaviorální úsilí vůči objevujícím se vnějším anebo vnitřním požadavkům (Lazarus a Folkman, 1984, s. 141) a schopnost nakládat se zdroji často inovativním způsobem. Podle Berryho (2005) existuje široká škála copingových strategií, jež pokrývá rozpětí od konstruktivních, adaptivních strategií až po nekonstruktivní, maladaptivní. Copingové strategie přímo souvisí s udržováním psychické pohody, s úspěchy v některé z produktivních činností a s výběrem vhodných a účinných akulturačních strategií – jsou opakem různých obranných reakcí. Může se jednat o přenesení pozornosti, plánování budoucího jednání, přehodnocení situace, zohlednění nového, zabavení se, osobnostní růst, podnikání kroků ke zvládnutí zkušenosti, obrácení se k víře, využití a udržení vlastních zdrojů či vyhledávání instrumentální a emocionální sociální opory.

V souvislosti s migrací bývají nejčastěji uváděny copingové strategie jako hledání podpory a přizpůsobení, zvládnání pracovního stresu, neregulérního právního statusu, stigmatizace a zvládnání rodinných a zdravotních problémů. Studie se přitom zaměřují převážně na copingové strategie vážící se k zaměstnání (Mak et al., 2021). Nemusí se však týkat výhradně strategií utvářených během pobytu, ale zvyšování odolnosti může být již zakomponováno do fáze příprav na cestu. Leah Sarat (2013) na příkladu Mexika poukazuje na význam přípravné role náboženství, které reaguje na restriktivní migrační politiku. Přípravuje adepty na nebezpečnou cestu zaváděním rituálů spojených s odjezdem (poutě, sliby svatým, prosby, dary). Copingové strategie jsou utvářeny rovněž v kritických bodech životních drah, mezi něž patří třeba vyhoštění ze země. I v takovýchto situacích, které provází značné zklamání, vykazují deportované osoby značnou

odolnost a uplatňují strategie zvládání zátěže ve smyslu akceptace nastalé situace a dále i zvažování budoucích možností (Boehm, 2016). To ústí v udržování nadnárodních vazeb s blízkými osobami prostřednictvím telefonátů, e-mailů a sociálních sítí pro získávání emocionální podpory (Golash-Boza, 2014). Své místo zde mají i etnické instituce, které jsou senzitivní vůči specifickým skupinovým potřebám a přichází se zvláštními způsoby řešení, jsou rovněž účinné při řešení kulturních problémů. Etnicita tak v interakci s místními institucemi ovlivňuje tvorbu sociálního kapitálu a dalších forem zdrojů, které zvyšují odolnost (Zhou, 2019).

Schwarzer (2024) uvádí, že ke studiu copingových strategií lze přistoupit ze dvou úhlů pohledu: zvládání (a) vnitřních anebo (b) vnějších požadavků. Na jedné straně se lze zabývat individuální schopností jedince zvládat široké spektrum náročných situací a překonávat nepříznivé události, což podmiňuje jeho kompetence, sebevědomí, víra ve vlastní schopnosti. Na druhé straně se nabízí sledovat vnější zdroje zvládání reprezentované obzvláště sociální podporou. Sociální opora bývá nahlížena jako zmírňující faktor při překonávání nepříznivých událostí (Ozer et al., 2003), slouží jako zpětná vazba, která umožňuje měnit perspektivu a kognitivní nastavení během zvládání náročných situací. Sociální opora má emocionální, instrumentální a informační rozměr (House et al., 1988) a představuje dynamický zdroj nabývající různých podob. Instrumentální podpora zahrnuje materiální nebo fyzickou pomoc, informační podpora se týká poskytování různých informací a emocionální podpora značí emocionální angažovanost a citové vazby. Zourrig a El Hedhli (2023) uvádí, že sociální podpora má pozitivní vliv na pohodu lidí, ale ta byla současně teoreticky považována i za prvek ovlivňující vztah mezi adaptabilitou (tj. schopností jedince měnit se a přizpůsobovat se novému prostředí) a životní pohodou (tj. životní spokojeností).

V našem výzkumu jsme zaměřili k porozumění extrapersonálním zdrojům zvládání a strategiím umožňujícím s pomocí sociální podpory převzít kontrolu nad stresogenní situací, zmírnit její dopady a přizpůsobit se požadavkům situace. Procesy nabývání migračních zkušeností mohou vést i k proaktivnímu zvládání náročných situací, které vychází z nabytého dřívějšího vědění a schopnosti obtížné situace předvídat a připravit se na ně. Z hlediska sociologie nás zajímal především sociální coping, tedy utváření strategií s ohledem na sociální podporu a interakce. Podle Zourriga a El Hedhliho (2023) je sociální opora (*social support*) faktorem modifikujícím vliv nepříznivých životních událostí na psychickou pohodu a zdraví jedince, na jeho osobní pohodu (*well-being*). Výzvou proto bylo v průběhu adaptačních a relokačních procesů identifikovat zdroje, přesněji řečeno „krajinu“ zdrojů poskytované sociální opory. Přesunuli jsme pozornost více od vnitřních osobnostních zdrojů směrem k těm vnějším a zaměřili se na různé rozměry a významy sociální opory. Navíc jsme vzali v úvahu, že působení stresorů je podmíněno i genderově. Genderové role mohou přispívat k různým pojetím rodinných povinností, stigmatizacím. Ženy a muži jsou konfrontováni se společenským životem a kulturními rozdíly a hledají své způsoby, jak se vyrovnat s problémy. Setkávají se s různými typy stresorů, odlišně je interpretují a jinak na ně i reagují (Zourrig a El Hedhli, 2023).

Z výše řečeného je patrné, že přítomnost četných zdrojů sociální opory ovlivňuje adaptivní strategie a v úvahu je potřeba vzít i translokalitu zdrojů a domácností. Koncept translokace (Greiner a Sakdapolrak, 2013) zahrnuje místo, které spojuje s lokálním jednáním, do něhož vstupují jiné vnější procesy svou sociální, ekonomickou a kulturní dynamikou, dále sítě, které plní řadu funkcí, mimo jiné adaptační, v nichž kolují informace, myšlenky a další aktivity, a nakonec různé interakce a praktiky přesahující hranice místa. Translokace je proces, v němž síťová propojení umožňují pohyb a sdílení zdrojů – tedy i zdrojů sociální opory. I proto jsme se ve výzkumu zaměřili na vztahy a linky, oprostili se od multilokálního pohledu a pozorovali vzájemné vztahy ve smyslu otevřenosti vůči vnějším vlivům. Transnacionální síť a vazby a vícečetnost zdrojů sociální opory nabízí příležitost jim porozumět ve smyslu rozvoje účinnějších adaptivních a konstruktivních copingových strategií.

Úspěšné strategie zvládání zvyšují odolnost a odolní jedinci zase vykazují schopnost přijímat účinnější strategie zvládání obtížných situací (Leipold a Greve, 2009). To poukazuje na blízkost s konceptem odolnosti (*resilience*). Odolní jedinci mohou reagovat na stresory nějakou pozitivní změnou (např. začít se vzdělávat, lépe hospodařit) a jsou schopni se od stresu odpoutat. Volba vhodné akulturační strategie, vyžádání podpory od blízkých osob a zlepšení plánování nejenže zvyšují adaptabilitu jedince, ale i jeho odolnost. Podle Adgera (2000, s. 347) představuje sociální odolnost schopnost „skupin nebo společenství vyrovnat se s vnějšími stresy a poruchami plynoucími ze sociálních, politických a environmentálních změn“. Zahrnuje schopnost zvládání obtížných situací (zvládnout krize), schopnost adaptace (vyhodnotit a zapojit minulé zkušenosti) a transformační kapacity (vytvářet instituce) (Keck a Sakdapolrak, 2013). Pokud se věnujeme sociálnímu copingu v migraci, je na místě zmínit také komunitní odolnost (*community resilience*) – schopnost komunity vyrovnat se s nepříznivými událostmi. Koncept odolnosti se vyvinul od původního zaměření na individuální odolnost směrem k vícerozměrnému pojetí. Zkoumání odolnosti na úrovni komunity přitom stále zůstává pro badatele výzvou. Z hlediska aplikované ekologické perspektivy je odolnost komunity důležitým tématem. Je důležité vedle více probádané individuální odolnosti zapojit i odolnost komunitní (Olcese et al., 2023), a dodáváme, že tudíž i diasporní.

Výzkumný přístup

Výzkumná otázka zněla následovně: Jaké copingové strategie ženy v náročných životních situacích uplatňují? A jakou roli v nich hraje sociální podpora? Při hledání odpovědí jsme se zaměřili na porozumění tomu, s jakými zátěžovými situacemi se ženy setkávají, jak zranitelné jsou v kontextu nové životní situace a jak se jim daří tyto zátěžové situace se sociální oporou zvládat prostřednictvím copingových strategií rozvíjených v česko-egyptských domácnostech. V neposlední řadě bylo záměrem povšimnout si i toho, jaké mají strategie dopady zejména na adaptabilitu a flexibilitu jednání žen a posílení jejich celkové odolnosti (*resilience*).

Výzkum copingových strategií byl založen na vyhledávání pestré škály životních biografií žen, které přišly do Egypta v různých časových obdobích. Vzhledem k proměnlivosti podob migrace/mobility a jejich významů a našemu úsilí porozumět tomu, jakými způsoby dochází k vypořádávání se s náročnými životními situacemi, byla volba kvalitativní metodologie jednoznačná. Volba padla na kvalitativní biografický přístup. Náš zájem se soustředil na analýzu životního příběhu v kontextu nabývaných migračních zkušeností a osobní historie, které byly rámovány dvěma krajními okamžiky podstatnými z hlediska časového biografického strukturování – momentem zrodu úvahy o přestěhování na straně jedné a návratem z Egypta domů na straně druhé. Mezi těmito dvěma okamžiky se rozprostírala celá řada variant životních příběhů, migračních trajektorií a momentů více či méně dramatických zvratů.

Výzkum byl koncipován jako vícemístný (Falzon, 2009), probíhal jak v prostředí českém, tak i egyptském a obsahoval prvky etnografie. V rámci Egypta se stala první výzkumnou lokalitou Káhira a její okolí, kde žijí především členky „socialistické“ generace. Ty do Egypta přicházely v době, kdy se rozvíjela spolupráce mezi oběma státy, a přistěhoovály se obvykle jako manželky studentů, kteří studovali v Česku, nebo se seznámily s budoucími manžely v nadnárodních polích. Tyto ženy se ocitly v ekonomicky dobře zajištěných domácnostech, získaly i vyšší sociální status a život prožily především v Káhiře, která se stala centrem jejich života. K těmto zakladatelkám české diaspory se postupně připojovaly příslušnice dalších dvou generací a naše pozornost se obrátila rovněž k dalším místům – situovaným na pobřeží, ale i ve vnitrozemí. Od roku 2015 se totiž Češky začínaly usazovat také v Hurghadě a dalších turistických centrech na pobřeží Rudého moře. Místní turistický ruch propojil svět turistek se světem najímaných sezónních pracovníků služeb a stal se současně trhem sňatkovým, zdrojem nových příchodů českých žen do Egypta. Ve srovnání s předchozími dvěma generacemi je životní situace těchto žen jiná – imaginace příchodích se odvíjí od znalosti turistického komplexu a jeho okolí, sociální a ekonomický status pracovníků ve službách je spíše nízký, často do turistických center přichází za prací a výdělkem z chudších venkovských částí Egypta. Rostoucí počty přistěhovalých žen ale z center činí místa počínajících diaspor, které mají jiný ráz než diaspora „káhirská“ a zdá se, že i velký rozvojový potenciál do budoucna.

Vícemístná etnografie nás jako badatele nabádala, abychom pozorovali vztahy a linky, odhalovali je s vědomím toho, že nejsou jen multilokální, ale také translokální, tedy otevřené vůči vnějším vlivům. Jednotlivé výzkumné terény pro nás nebyly pouhým souborem lokálních jednotek, ale usilovali jsme o rozkrývání translokálních spojení, vztahů mezi nimi a zároveň i vztahů přímo v lokalitě (Hannerz, 2003, s. 206). Právě dynamika vztahů, vzájemné vymezování „kulturní“ káhirské diaspory a „romantické“ hurghadské diaspory od začátku upoutala naši pozornost. Participanty konstruovaný mentální model diasporní dichotomie představoval pro výzkum riziko nereflektovaného přijetí, ale rovněž i příležitost pozorovat různé způsoby nabývání komunitní odolnosti.

Participantky výzkumu jsme vyhledávali účelovým výběrem: jednalo se o členky tří generací, které se přestěhovaly do Egypta, procházely procesem

začleňování do společnosti a nevrátily se trvale do Česka dříve než za několik měsíců svého pobytu, obvykle však po více než roce. Podle migračních historií bylo zřejmé, že podle doby příchodu bylo možné ženy přiřadit do tří generací s vlastním generačním zasazením, souvislostí a jednotou, a to podle participace žen na společných osudech dané historicko-sociální jednotky (Mannheim, 1964). Základním dělícím se staly události roku 1989, který významným způsobem změnil okolnosti příchodu, ale i podobu vztahů mezi ženami s emigrační zkušeností. Rozlišili jsme tři generace Češek – ty, které přišly do Egypta v době socialismu a dnes jsou již v seniorním věku, ty, které přišly do Egypta v období přibližně 15 let po roce 1989, a ty, které se začaly usazovat od roku 2015, kdy se Egypt čím dál více stával atraktivní turistickou destinací a generoval ekonomické příležitosti a nabídky. Rozhovory jsme vedli s ženami, které žily v Egyptě desítky let, ale i s těmi, které sem přicestovaly po roce 1989 a rovněž poměrně nedávno v souvislosti s rozmachem turismu. Rozhovory a etnografická pozorování probíhaly v Česku i Egyptě, v domácnostech, v nákupních centrech, v restauracích a v místech působení či aktivit sdružení a spolků. Ve dvou případech byly doplněny on-line rozhovory, když ženy pobývaly na hůře dostupném egyptském venkově. Terénní část výzkumu jsme započali v listopadu roku 2021 a pokračovali v ní s přestávkami do konce roku 2022.

V obou identifikovaných počínajících diasporách jsme rovněž využili výběr tzv. sněhovou koulí (*snowball sampling*), jehož účelem bylo získat další participantky na základě doporučení těch, které již výzkumníky poznaly, a nalézt v jejich okolí další vhodné ženy určitých charakteristik, vyhledat případy, které byly něčím dalším zajímavé. Vyhledávání a oslovování vyžadovalo delší čas potřebný k získání důvěry, stejně tak objasnění výzkumného záměru.

K 10 participantkám jsme se vraceli opakovaně, jejich výpovědi se staly základem datového korpusu, který jsme postupně doplňovali cíleným vyhledáváním dalších případů s ohledem na pestrost životních situací žen. V prvních rozhovorech jsme se snažili navazovat vztah a obeznamovat se s životními situacemi participantek. Ve dvou případech jsme se sešli s několika ženami najednou a teprve poté navázali individuálními rozhovory. Dbali jsme na kulturní zvyklosti a bezpečí participantek, proto byly rozhovory vedeny obvykle ve výzkumnické dvojici či trojici, aby ženy nezůstávaly s mužem. Některé rozhovory, zejména s mladšími participantkami, vedly rovněž ženy. První rozhovory jsme začínali s participantkami, které se nějakým způsobem veřejně angažovaly, a teprve poté s těmi, které neměly žádné vazby na počínající diasporní uskupení či žily izolovaně. Pět těchto participantek přišlo do Egypta v době socialismu, sedm se přistěhovalo v období 1989–2015 a osm až poté, přičemž jedna patřila k druhé generaci, narodila se v Egyptě. Další čtyři rozhovory jsme pořídili v Egyptě s ženami, jejichž pobyty byly kratší než jeden rok. Následně jsme vyhledávali další případy a prováděli rozhovory také v Česku – s ženami, které pobývaly v zemi krátkodobě nebo se vrátily natrvalo. Počty rozhovorů z uvedených důvodů přesahovaly počet participantek, v případě opakovaných rozhovorů jsme analyzovali mnohaodinové rozhovory včetně pořizovaných poznámek či záznamů v terénním dení-

ku. Nejmladší ženě bylo 17 let a nejstarší přes 70 let. Pokud participantky v textu nazýváme jménem, pak není skutečné.

Celkem byla analyzována data vytvořená s 28 ženami s přihlédnutím k jejich migračním historiím (Carling, 2013), transnacionálním rozměrům pohybů (Hillmann et al., 2019) a situované subjektivitě. Analyzována byla vyprávění o konkrétních událostech – inspirace vzešla z biograficko-narativní interpretační metody (Peta et al., 2018; Wengraf, 2001, 2006). Nejdříve byla na základě vyprávění (re)konstruována chronologie životního příběhu v rozmezí uvedených dvou krajních bodů (úvaha o přestěhování vs návrat). Pro každou biografii byl sestaven graf historie migrace (migration history chart), do kterého byly následně z biografie vynášeny identifikované zátěžové situace. Vizualizace pohybů a událostí v čase vedla k sestavení celkového obrazu výskytu zátěžových situací, a to s ohledem na danou životní situaci. Při provádění analytické redukce jsme sledovali, jakým způsobem docházelo ke zvládnutí těchto situací, a to s odstupem času, a za jaké sociální opory (*social support*). Poté byly tyto copingové strategie mezi všemi biografiemi vzájemně porovnávány a sestavovány do celistvějšího rámce. Zpracování jsme proto prováděli chronologicky s ohledem na identifikované hlavní časové úseky a v tomto pořadí předkládáme i výsledky.

Copingové strategie v biografiích žen s migrační zkušeností

V biografiích žen nalézáme tři hlavní nestejně dlouhé časové úseky, v nichž dochází k významným životním zvratům provázeným různými náročnými životními situacemi a v nichž jsou formovány copingové strategie. První (emigračně-adaptační) biografickou etapu představuje období seznámení s partnerem, které vrcholí uzavřením sňatku a přestěhováním se do Egypta a pokračuje adaptací na novou životní situaci a poznáváním a nastavováním především chodu domácnosti, jejíž součástí se příchozí žena stává. Druhá (integrační) etapa zahrnuje vše, co je spojeno s integrací do egyptské společnosti a sociálním fungováním v rámci širšího kontextu. V některých případech v biografiích nalézáme i další výrazný zlomový okamžik (reintegrační), který provází rozhodnutí vrátit se zpět do Česka, samotný návrat a následnou reintegraci. Ve třech etapách ženy čelily různým zátěžovým stavům, ocitaly se ve zranitelných situacích a vyvíjely strategie jejich úspěšného zvládnutí. V každé z nich si povšímneme, jakou roli v nich hrála sociální podpora.

Okolnosti příjezdu a adaptace

Emigračně-adaptační biografická etapa obsahuje dvě významné zátěžové situace. První se týká rozhodování o přestěhování do Egypta, druhá adaptace na prostředí v egyptské domácnosti. Začneme představením zátěže, která se objevuje v okamžiku rozhodování o přestěhování do Egypta, které je zlomovým bodem,

jenž současně provází jiné rozhodnutí – o uzavření manželství. Oba tyto momenty spolu úzce souvisí a uzavírají období soužití před sňatkem, které mívá různé podoby: od vztahů udržovaných na dálku až po kohabítace mimo Egypt pokrývající období několika měsíců až let. Kohabitační strategie lze uplatňovat pouze mimo Egypt, důvodem je islámské rodinné právo, které jinou formu soužití než manželské vylučuje. Znamená to, že zvažování ohledně přestěhování do Egypta obvykle provází rozhodnutí o uzavření sňatku. Sňatková migrace je vedle jiných nejviditelnější a rovněž nejrozšířenější příčinou stěhování do Egypta – legitimizuje soužití, dává manželce a manželovi akceptovaný a srozumitelný status a roli v rodině. Má dvě podoby: uzavírány jsou sňatky na základě seznámení se partnery v transnacionálních/mezinárodních prostorech, obvykle v zaměstnání v nadnárodních firmách či během studia v jiných státech; dále pozorujeme romantické vztahové migrace/mobility s vazbou především na již zmíněný turismus, který vytváří separátní a unikátní sňatkový trh. Uzavírána jsou česko-egyptská manželství, která jsou vymezena především jako kulturně smíšená (interkulturní) a exogamní z hlediska více kritérií (náboženství, sociální třída). K tomu dodáváme, že počet uzavřených sňatků v Česku, kdy ženich pochází z Egypta a nevěsta z Česka, se pohybuje v řádech několika málo desítek ročně (ČSÚ, 2023b). Patrný je zde trend související s globalizací manželského trhu. Analýza provedená v jiném (španělském) kontextu poukazuje na širší proměny pojetí femininity a maskulinity a genderových vztahů, které stojí za změnami a otevřeností vůči hledání alternativ na mezinárodním sňatkovém trhu. Například změny, kterými prošly španělské ženy v posledních desetiletích, vyvolaly v mužské španělské populaci tendenci hledat „tradičtější“ ženy odjinud (Roca a Urmeneta, 2013). V našem případě ale použité legitimizace poukazují u žen spíše na očekávání rovnocennosti partnerů a zejména na společné sdílení prožitků, pocitů, volného času za doprovodu neutuchající partnerské pozornosti.

Rozhodování o situování centra místa společného života je pragmatickou a racionální volbou. V úvahu připadají obvykle dvě možnosti místa manželského soužití: Egypt nebo Česko. Nakonec rozhoduje především snadnější přístup k pobytovému oprávnění. Nabývání státního občanství je podle výpovědí participantek v Egyptě poměrně jednoduché, což je dáno benevolentnějším přístupem státu k udělování pobytu a inkluzivnějším mechanismem udělování státního občanství českým manželkám egyptských mužů. Někdy byla tato racionální volba podpořena interpretací žen o inkluzivitě založené na fascinaci faktem, že o egyptské občanství usilují Evropanky. Za ní se skrývá postkoloniální situace s binárním rozdělením světa, které napovídá o funkční arbitrární mocenské pozici Evropanky v rámci společenského řádu kolonizace.

Volba centra života je na počátku účelově-racionálním jednáním. Jak již bylo uvedeno, bývá spojena se sňatkem – buď v jeho úplné podobě, nebo je k dříve uzavřenému sekulárnímu sňatku „na české radnici“ připojen náboženský rituál jako výraz povinnosti následovat šariu, který z něj činí v islámské společnosti sňatek definitivně legitimní. Některé participantky, aby projevily respekt a snahu se přizpůsobit, navíc konvertují k islámu. Tyto konverze jsou copingovou strategií, která má v některých případech více než náboženský charakter sociální rozměr

– Lofland a Stark (1965) ji označují za afektivní, odehrávající se na základě mezilidských vztahů. Má eliminovat značnou nedůvěru v příchozí cizinku, propojit ji s ostatními na základě sdílené náboženské identity a rozptýlit zklamání z toho, že si syn našel manželku, která neodpovídá představě rodičů a má neegyptský původ. Pavla, která již pobývá nějakou dobu zpátky v Česku společně se svým manželem, vzpomíná na své přijetí a rozpaky příbuzných nad tím, že si ji manžel přivedl na základě svého vlastního rozhodnutí navzdory očekávání. Komentuje to slovy: „*Nevím, čekali asi někoho jiného, nebo že si vezme krajanku, nebo že nevybrali tu ženu, takže to byl největší problém, že si manželku vybral sám.*“ Jak je z další výpovědi patrné, manželství bylo nakonec akceptováno, byť se vůči Pavle objevovala řada výhrad. Uzavření manželství je tudíž způsobem, jak legitimizovat nejen dosavadní soužití, ale také si zajistit elementární přijetí do domácnosti obvykle rodičů manžela.

Rozhodování o volbě centra společného života do jisté míry usnadňuje zkušenost s předchozími, byť obvykle epizodickými pobyty v zemi. Participantky skrze epizodické pobyty získávají představu o některých aspektech života, byť je záhy čeká řada obtíží v průběhu následující adaptace. Předchozí pobyty a kumulovaný kulturní kapitál eliminují kulturní šok, případně participantky vybaví způsoby, jak se s šokem lépe vypořádat a zvládnout ho. Nemusí to ale platit obecně, turistický sňatkový trh má jistá specifika a nevede k náboženské, socioekonomické, věkové či vzdělanostní homogamii, spíše naopak. Představy nabyté v turistických centrech o egyptském způsobu života se mohou stát naopak příčinou značného kulturního šoku, neboť „*uvedení*“ do běžného života například na venkově může vést ke zhroucení snu o nádherném Egyptu, deziluzi a k rychlému rozpadu manželství. Některé rychlé únikové návratové strategie jsou interpretovány jako výsledky prohlédnutí počáteční naivity, či dokonce podvodu nebo „*post hoc*“ nepřekonatelné kulturní a náboženské difference. Interpretace rozčarování bývají různé a figurují v nich různí viníci – od konkrétních osob až po celou hostitelskou kulturu. Některé z těchto příběhů se stávají námětem pro často smyšlené odstrašující články publikované v českých časopisech pro ženy. Např. článek „*Zamilovala jsem se do Afričana, teď ho živím*“ (Vinická a Lukušová, 2011) přináší příběhy padesátileté Jarmily, která se zamilovala do o 20 let mladšího Egyptana, provdala se a po prozření, že musí živit celou jeho rodinu, se vrátila zpět do vlasti, a rovněž matky tří dětí Libuše, která se na dovolené zamilovala, poté rozvedla, opustila své děti a vydala se za hlasem svého srdce, aby jej živila a následně se dozvěděla, že je již ženatý. Příběhy se vyskytují v různých variacích a ženy jsou v nich vykreslovány jako oběti podvodů, jejichž cílem je vyžít hmotný prospěch (dárky), nechat se vyživovat na dálku nebo sňatek využít pro přesídlení do Evropy.

Participantky se pochopitelně snaží svou emigraci vysvětlit svým blízkým v Česku, u nichž často ale nenalézají podporu a porozumění. Proto usilují o rozptýlení jejich obav, udržují s nimi frekventovaný kontakt a informují je o své situaci a životě, četných detailech, byť se jedná spíše o ty příjemnější či zábavnější aspekty života. Učí se čelit náporu stereotypů a předsudků příbuzných, projevům nedůvěry, na které reagují zpřístupňováním svých osobních zkušeností

a později i pozváním na návštěvy – přímým zprostředkováním zkušenosti, které do vztahů vnáší uklidňující prvky. Participantky se snaží své blízké přesvědčit, aby za nimi přicestovali a ověřili si na místě, že žijí běžný a bezpečný život. Jana vzpomíná na první návštěvu, ze které se posléze staly pravidelné a delší pobyty blízkých osob, které samy prošly elementární adaptací. Uvádí:

... ten strach, že se mi něco stane, tak neměli, protože věděli, že jsem tady v pohodě, a navíc sem pak přiletěli a viděli, kde bydlím a jak to tady je. Je to jiné, když jste tam a řeknete si, ježíš, Egypt, jak to tam vypadá? Co se tam děje? Ale když sem přiletěli a viděli, kde bydlíme a jak manžel pracuje, tak se nějak zklidnili a v pohodě to vzali a naši vždycky strašně měli Egypt rádi. Taťka, když sem přiletěl, tak vždycky došel pěšky do obchodu, protože můj manžel má ten svůj obchod ve městě...

Snaha o uklidnění svých blízkých je strategií, která umožňuje udržování sociálních sítí.

Druhou obtížnou a poměrně kritickou situaci představuje adaptace na prostředí egyptské domácnosti, v níž se ženy ocitají. Participantky samy reflektují, že průběh jejich adaptace ovlivňuje zejména skutečnost, z jaké společenské třídy příbuzní manžela pochází. Vyšší střední třídy fungují více kosmopolitně a podmínky pro adaptaci jsou v nich podle participantek příznivější v porovnání s domácnostmi, které patří k běžné střední, či dokonce nižší společenské třídě. V nižších společenských strzech se ocitají ženy díky mechanismům sňatkového trhu v turistických místech, kde se seznamují se sezónními pracovníky služeb (animátory, barmany, číšníky, provozními pracovníky a dalšími), kteří pochází často z chudších venkovských oblastí země. S odstupem času považují ženy příslušnost domácnosti k třídě za zásadní okolnost, která ovlivnila jejich další životní dráhu. Participantky uvádí, že zpočátku si toto neuvědomovaly, protože z českého prostředí neznaly až tak velké třídní rozdíly, a nebyly připraveny si včas všimnout a správně vyhodnotit fakt, že mají značné sociální, kulturní i ekonomické dopady a určují jejich postavení ve společnosti, a tudíž i jejich další možnosti a příležitosti. Toto vědomí vlastního třídního postavení, které participantky nabývají již od okamžiku přijetí do egyptské domácnosti, vyvstává více do popředí, pokud porovnáme situaci žen káhirské a hurghadské diaspory. Je patrné, že třídní situovanost přináší různou míru potenciálu pro utváření copingových strategií. A jejich úspěšnost ovlivňují mnohem širší kontextuální faktory, k nimž patří například značná míra vnitřní migrace v Egyptě vyvolaná urbanizací, z níž profitují spíše starší lidé a ženy, a skutečnost, že migraci z venkova do měst neprovází žádné zlepšení životních podmínek, a to ani pro mladé muže, jejichž očekávání jsou v tomto směru velká (Hatab et al., 2022).

Čím vyšší je socioekonomický status celé rodiny/domácnosti, tím více vytváří prostředí tolerující odchýlení se od norem, čím je nižší, o to více klade důraz na respektování zaběhlých pravidel a zvyklostí. Podle Alice atmosféra přijetí „je především třídní problém. Nižší vrstvy si nedokážou představit, že by žena mohla rozhodovat.“ Mezi oběma póly je značný rozdíl, který se promítá do směřování

trajektorií žen. Rovněž platí, že „egyptské rodiny si k sobě nikoho zvenčí nepouští. Intimní záležitosti jsou komunikovány v úzkém rodinném kruhu.“ A úspěšné zvládnutí adaptace znamená ovlivnit vztahy takovým způsobem, aby byly ideálně mediovány manželem a zahrnovaly vícero spojenců akceptujících nároky žen. Bez širší sociální podpory se stává pobyt v domácnostech obtížně zvladatelný. Konstruktivní a adaptivní strategie úspěšného zvládnutí obtížných situací nalézáme více v prostředí vyšších sociálních tříd, nekonstruktivní a maladaptivní strategie přibývají s tím, jak se participantky ocitají v sociálních polích, v nichž platí rigidní pravidla, vyskytuje se asimilační očekávání, absenteje dostatek zdrojů a soustřeďuje se menší sociální, kulturní a ekonomický kapitál. Obtížnější možnosti zvládnutí zátěžových situací ústí buď v rezignaci, kterou provází malá individuální odolnost, případně v utváření únikových strategií, které se promítají do určité míry návratové migrace, výjimečně do volby samostatného života mimo domácnost příbuzných manžela. Sociální pozice, kterou žena získává přijetím do egyptské domácnosti, přináší určitá očekávání a rovněž životní způsoby, které v mnohém určují další vývoj osobní biografie. Chybí zde větší sociální opora.

Proto není divu, že adaptace na novou životní situaci spojená s poznáváním realit života a často zpočátku společně sdílené egyptské domácnosti byla zpětně hodnocena jako velmi obtížná. Sdílená domácnost obvykle zahrnovala domácnost rodičů a dalších sourozenců partnera (případně další příbuzné). Do značné míry se na tom podílela i životní situace manžela, který se ještě neosamostatnil a byl ekonomicky závislý na podpoře rodiny nebo jeho osamostatnění bránila nepříznivá ekonomická situace v zemi, či běžné obtíže a překážky při zařizování samostatné a nové domácnosti, což vyžadovalo nějaký čas a prostředky. Ať už se jednalo o jakoukoliv zmíněnou životní situaci, průběh adaptace byl utvářen především tzv. blízkými vztahy. Zásadní pro jejich zvládnutí bylo manželovo přijetí role vztahového průvodce a mediátora. Manželky své manžely v této roli podporovaly a věděly, že by se bez této úspěšně zvládnuté role nepřizpůsobovaly. Tato role totiž neustále vyvažuje nároky kladené na manželku jednotlivými členy domácnosti (prostředím) a snahou uchovat a obhájit si určitou osobní autonomii a kontrolu nad svým životem. Úspěšná mediace mezi oběma požadavky vytváří předpoklady pro sociální integraci a je pro sociální fungování manželky zásadní. Může později ústít v postupné odpoutání se od sdílené domácnosti a budování vlastní domácnosti podle svých představ a požadavků.

Aneta takovouto situaci dokázala zvládnout s podporou manžela po celý první rok pobytu. Zpětně na ni vzpomíná jako na zkoušku trpělivosti, která od ní vyžadovala značnou míru ochoty přizpůsobit se a nenarušovat chod domácnosti:

Bydleli jsme asi rok u nich v bytě, náš se mezitím připravoval. To byl mazec, já jsem se ale těšila, že se jednou odstěhujeme do svého, že si to udělám podle sebe, chtěla jsem, aby to bylo co nejdřív. Tchyně je v pohodě, má samozřejmě svoje úchytky, to máme každý, ale nejsou tak přizpůsobivé jako my, já jsem asi takový tvor, že se snažím jako splynout. No rok se to vydržet dalo, o nějaké nervy jsem přišla, ale je to za námi.

Jak je z jiných narací patrné, manžel je alfou a omegou toho, jak jsou vytvářeny a moderovány vztahy v domácnosti a zdali se stanou příbuzní spíše sociální oporou, či naopak zdrojem ohrožení a nátlaku. Participantky oceňují, pokud je jim ve vztahu poskytován dostatečně svobodný prostor k sebevyjádření a manželský svazek je založen na partnerské toleranci. Na toto téma byl v rozhovorech kladen značný důraz a je patrné, že manželky porovnávají kvalitu svého vztahu se vztahy, které pozorují kolem sebe. Jaké jednání pokládají za autonomní? Takové, kdy samy ženy rozhodují o tom, kde budou bydlet, kam budou chodit, zkrátka mají možnosti si například „v Káhiře vytvořit nový život“, ale podle svých představ. Hranice tolerance se poznají podle výpovědí především na záležitostech, které jsou ve společnosti zakázané, tedy na schopnosti manžela tolerovat porušení základních norem (např. se týká konzumace alkoholu). Kupříkladu Ivetta k tomu říká: „*On si nedá, ale je s tím v pohodě.*“ V adaptaci roste význam sociální podpory manžela, který dokáže postupně vytvořit autonomní prostor pro svou manželku a po určitý čas tlumit rozčarování či řadu očekávání vlastní rodiny.

Podobu vztahů a respektování norem rovněž určuje náboženská afiliace manžela. Setkáváme se s manžely, kteří vyznávají islám, (koptské) křesťanství či jiné náboženství. Nejedná se o nic neobvyklého. Normy jsou tímto do značné míry předurčeny, v historii některých manželů nalézáme rovněž zkušenost s emigrací a tím i větší porozumění pro obtíže s adaptací a procesem usazování se v jiné zemi. Tento moment je poměrně důležitý pro zmiňovanou žádanou toleranci mužů. Julie, patřící k socialistické generaci, poukazovala na vzhledovou odlišnost svého manžela, kterou si egyptské okolí vykládá jako cizí původ. Manžel se tak ocitá v podobných situacích jako Julie:

Manžel vypadá jako cizinec a oni mu doteďka, i když prostě se tu narodil, mluví samozřejmě egyptskou arabštinou, tak mu pořád říkají cizinec. Nikdy ho vlastně jako úplně nepřijali jako Egyptana, ... vyrostl tady celý život, nevím..., ne, nemyslí to ve zlém, spíš jako z takové trošku recese: jo, ty jsi ten cizinec [smích – pozn.].

Přístup manžela se přenáší rovněž na děti – promítá se do transnacionalizace prostřednictvím sociální i ekonomické podpory jejich vzdělávacích a posléze i životních kariér. Více než příslušnost k nacionalitě je ve smíšeném manželství preferován úspěch v životě a zajištění existence v kosmopolitní komunitě.

Zmiňovaná a očekávaná tolerance naráží na hranice, které vytyčují rodiny obou manželů – jak v Egyptě, tak v Česku. Setkáváme se s různými mírami akceptace sňatku a společného soužití – od odmítání až po podporu a přijetí. Míra sociální podpory kolísá. Mnohem zásadnější je pochopitelně přijetí ženy rodinou manžela. Je zásadní pro rozhodování, zdali se pro ženu Egypt stane preferovaným centrem života. Proto copingové strategie participantek od počátku směřují k akceptaci nastavených vztahů v domácnostech, v nichž se zpočátku objevují, a k porozumění tomu, jak domácnosti fungují. Pokud sociální podpora chybí, vůle přizpůsobit se není dostatečně opětována, stává se zdrojem nejistoty a vede k pochybnostem ohledně uzavření sňatku a přistěhování do země. Nejvíce boles-

tivé je selhání manžela v roli mediátora. Nespokojená Helena popisuje nejistou pozici svého manžela, který se nedokáže odpoutat od svých rodičů:

Manžel je zaneprázdněn přemýšlením o své budoucnosti, tím tráví celé dny i noci, má z toho deprese, má jinou představu než jeho rodiče, chtěl by sám něco dělat. Řekl, že nechce být zaměstnán, chce sám něco produkovat, chce si otevřít byznys, vždy s něčím přijde, co by to mělo být. Ale naráží na toho otce, co drží kasu, ten mu ale nedá žádný kapitál, ten žádnou myšlenku nikdy neposvěť, takže to je věčně střet, a hlavní konflikt, ten se kousnul, je to na mrtvém bodě. Já jsem mu říkala, kdyby se na to vykašlal, když má toho malého, rodinu, kdyby aspoň to ho motivovalo k tomu, aby se sebral a začal něco dělat, prostě ať se nechá zaměstnat.

Na tomto příkladu bylo v čase vidět, že strategie vzdoru, vzepření se situaci, vedlo k narušení vztahů a odstěhování: „... v jeho rodině vůbec to tak jako nefungovalo, máti měla nejhlavnější slovo. Tchyně byla pěkná semetrika [smích – pozn.]. Neříkám, že to bylo jako z mojích strany, co jsem udělala, že to bylo správné, ale prostě jiné východisko jsem neměla.“

Okolnosti začleňování

Biografií žen nejdříve prostupuje značné úsilí začlenit se do egyptské společnosti. Sociální integrace se odvíjí především po linii zakládání vlastních smíšených česko-egyptských rodinných domácností a jejich koexistence s domácnostmi manželů, jak jsme již popsali výše – má tedy zpočátku více identifikačně-interaktivní ráz. Hloubka a kvalita těchto na úrovni domácností budovaných vztahů ovlivňuje subjektivní chápání integrace, protože skrze tyto primární vztahy se dále daří navazovat širší vztahy přesahující rámec rodinných domácností – ženy navazují nejrůznější sociální styky, přátelství či se zapojují do společensky prospěšných organizací a činností. To vede k pocitům přináležitosti, které jsou jedním z předpokladů skupinové solidarity (Esser, 2003, s. 7; Heckmann, 2005, s. 16). Právě tyto širší rámce poskytují participantkám větší sociální podporu a v případě působení v organizacích i oporu komunitní. Integrace je participantkami popisována jako potřebná a žádoucí, ale současně obtížná. Vidí v ní příležitost kooperovat se svým okolím, sociálně fungovat, přitom si ponechat autonomii ve smyslu samostatného rozhodování a svobodného jednání. Očekávání blízkého okolí, jak jsme již zmínili, se liší podle situovanosti přijímající domácnosti. V nižších společenských strzech je patrný větší tlak na asimilaci, zestejnění, spočívající v převzetí všech zvyků a akceptaci norem. Participantkami jsou preferovány spíše strategie směřující k uchování si vlastní etnokulturní identity. Během výzkumu jsme slyšeli o příbězích žen, které se odstěhovaly na venkov, zprethaly všechny kontakty a zcela se asimilovaly. Přestože to bylo obtížné, jednu takovouto ženu jsme vyhledali a přesvědčili ke kratšímu on-line rozhovoru. Jak si vykládají participantky překážky v začlenění se do egyptské společnosti? Zdrojem obtíží v integraci jsou podle nich zejména neuplatnění se mimo domácnost, ekonomická závislost a ne-

samostatnost, uzavření se v rámci domácnosti a separace, nedostatečný kulturní a sociální kapitál a malá opora v rámci teprve se rodící české diaspory, která není s to poskytnout ženám dostatečné zázemí a komunitní podporu.

Snaha zachovat si vlastní ekonomickou soběstačnost, případně naplnit potřebu uplatnit se ve společnosti, ústí v řadu ekonomických copingových strategií. Ženy napříč generacemi, zejména ty žijící v městských prostředích, působí na pracovním trhu. Někdy se zaměstnání přímo stalo místem seznámení s budoucím manželem. Ivana, patřící ke generaci v Egyptě déle pobývajících žen, vypověděla: *„Do Egypta jsem se dostala díky práci v cestovní agentuře a tam jsem se seznámila se svým mužem, který byl shodou okolností majitelem cestovní kanceláře.“* Pracovat v Egyptě není po čase pro ženy větší překážkou, využívají připsaný status cizinek z Evropy, který jim usnadňuje působení v jistých segmentech trhu práce. Participantky patřící k socialistické generaci zaměstnání spojovaly s vlastní sebe-realizací. Mezi ženami nalézáme také ty, které byly zaměstnány v minulosti nebo jsou zaměstnány aktuálně a pracují pro české zaměstnavatele. Některá zaměstnání participantky vykonávají na dálku a spíše příležitostně, protože nepotřebují díky svému zajištění příjem ze zaměstnání. Pro Janu je zaměstnání více zábavou a zdrojem uspokojení:

Nepomýšlím vůbec na to, že bych chtěla dělat, že bych chodila do práce. Já dělám třeba občas nějaké překlady, pro jednu pražskou agenturu to děláme s dcerou většinou dohromady, protože ona má super angličtinu (...), já mám zase dobrou češtinu, tak prostě si tak vypomáháme. Děláme občas různé překlady, když teda bych si chtěla něco přivydělat.

Práce na dálku je ale možná spíše u více kvalifikovaných žen, které mohou vykonávat činnost bez vazby na místo práce (např. advokacie na dálku, překládání, poradenství, administrativa). Ženy, které přišly v posledních letech, se ale potýkají s ekonomickými obtížemi. Někdy jsou způsobeny tím, že jejich manželé nepracují, a rovněž tím, že rodiny, do nichž se přistěhovaly, přísluší ke střední vrstvě, která je zasažena četnými nejistotami a nestálou ekonomickou situací. Některé ženy působily či působí v oblasti cestovního ruchu, případně začaly podnikat. Pro Alici se jednalo o životní výzvu: *„V Čechách jsem třeba neměla čas ani tu šanci prostě růst, co se týká vlastně té práce, teď dělám pěkný modely, a baví mě to.“* Jindy participantky pracují společně s manželem, pomáhají s podnikáním či hospodařením.

Snaha uchovat si vlastní etnokulturní identitu a rovněž nalézat oporu mimo domácnosti některé ženy vede k vyhledávání krajanek a snaze podílet se na budování „české“ diaspory. Tato komunitní copingová strategie umožňuje zvládat řadu překážek v procesu integrace a obsahuje dva důležité komponenty: vytváření sítí meziosobní pomoci a současně uchovávaní či rozvíjení přeshraničního přediva vazeb a vztahů, což je součástí běžné diasporní praxe (Reis, 2004; Safran, 1991, s. 83–84). Nicméně je patrné, že se jedná o tzv. počínající diasporu, která zatím nevytváří nějaké koherentní strategie, sebeorganizaci, nemá přeshraniční

přesah či ambice. Předpokladem pro růst diaspory je přiměřený počet členů, kteří se trvaleji usazují, udržují mezi sebou úzké vztahy a jsou připraveni spolupracovat a jednat společně (Sheffer, 2013) – a právě společné jednání zatím pokulhá. Rovněž diasporní organizace jsou poměrně slabé, existuje pouze jedna děle fungující, a to v Káhiře, jejíž směřování je ale stále vyjednáváno. Schopnost těchto vznikajících komunit vyrovnat se s nepříznivými událostmi je proto malá, což se ale může změnit. Zatím se projevuje občasnou solidaritou s Čechy, které se ocitly v tísní a je potřeba jim pomoci například s doklady či návratem do vlasti.

Vytváření sítí mezosociální pomoci ovlivňuje zejména generační příslušnost participantek. Členky „socialistické“ generace přebíraly vysoké statusové postavení svých manželů, což zásadním způsobem ovlivnilo jejich životní trajektorie a proces integrace. Ocitly se v ekonomicky dobře zajištěných domácnostech a získaly i vyšší sociální i kulturní sociální status. Život prožily především v Káhiře, která se stala centrem jejich života. Lenka charakterizovala vzájemné vztahy s krajankami slovy: *„Pomáháme si a nehádáme se.“* Poukázala tím na skupinovou solidaritu a prospěch, který z ní členky skupiny mají. V rozhovoru kladla důraz na poskytování vzájemné podpory a pomoci, která usnadňovala první roky pobytu, ale i pobyt v delším časovém horizontu, a rovněž vyzvedávala nekonfliktnost mezosociálních vztahů a konformitu. V naracích této generace se objevovaly časté zmínky o frekventovaném udržování vztahů a kontaktů, a to kolem své lidryně. Sounáležitost se skupinou, označující se za *„starou gardu“*, se odvíjí od vědomí vyššího sociálního statusu a sdílených hodnot a náhledů na začlenění do egyptské společnosti, které provází menší kritika egyptské společnosti, loajalita a o něco více chápající vzhled do místního (i politického) dění. První organizace Sdružení českých žen v Káhiře vznikla právě z potřeby více se vzájemně stýkat, protože ženy provdané za Egyptany se zpočátku setkávaly jen jednou do roka na recepci velvyslanectví. Motivací bylo konverzovat v českém jazyce, udržovat si jazykovou kompetenci a pořádat kulturní aktivity. V roce 1992 vznikla organizace mající předpoklady diaspory, založily ji aktivní členky, které se orientovaly na vnější prostředí (představitelé státu, společenské organizace), neobávaly se lobbovat ve prospěch tvořící se diaspory, ale měly i kulturní cíle mířící k udržování historické identity členek a jejímu nevytracení (Sheffer, 2019) – vznikla z pocíťované potřeby *„pospolitosti“* a snahy udržet vlastní *„české kořeny“*. Součástí jejího působení bylo rovněž pomáhat nově přicházejícím krajankám a zvát do Egypta české umělce a další reprezentanty kultury. Kolem organizačních záležitostí a náplně programu se odehrávaly diskuse, které nedávno vedly k přeočíslení vedení organizace, kdy se vedení ujaly členky následných generací. S tím se změnilo poslání i étos sdružení.

Střední, „polistopadová“ generace je méně početná, více si však rozumí s následující generací, což je podmíněno životním cyklem žen, které sdílí společné zájmy týkající se dětí a mladých dospělých (péče, výchova, vzdělávání), rozdělují je však odlišné životní způsoby. Lidí, rovněž příslušníci této střední generace, ale skupinové činnosti neoslovily a nedokázala zde najít to, co očekávala. Přestala se s ostatními stýkat: *„Mezi ně jsem teda vůbec nezapadla, protože ony mlu-*

vily pořád jenom o tom, co budou dneska vařit, jakou svíčkovou.“ Ve vyjednávání obsahů krajanského spolku pozorujeme, jak obtížné je nalézat průniky zájmů, které vyvěrají z rozdílných statusových postavení a životních situací žen. Původní koncept kulturně orientovaného spolku, který rovněž oslovoval egyptské prostředí, hledá svou podobu napříč četnými individuálními zájmy. Jiná participantka téže generace své nezapojení se vysvětluje slovy: *„Nemám zapotřebí, aby na mě útočily ženy z domácnosti, které nic neví, nikdy nic neorganizovaly.“*

Diaspora ale podle aktivní členky celkově funguje: *„Tak, že nějak držíme pohromadě a snažíme se sejít jednou za čas a pokecat anebo si i vypomoci, když je potřeba něco udělat, a určitě si vzájemně pomůžeme, a to je fajn.“* Pokud se dařilo nalézat společný zájem a přítomná byla potřeba sdílení, rozvíjely se komunitní činnosti. V jednu dobu se scházely ženy pečující o menší děti. Stýkala se asi třicítka krajanek, s nimiž Aneta udržovala čilé vztahy, ty se ale postupně zpřetrhaly. Některé ženy se totiž vrátily do Česka, jiné se přestěhovaly do vzdálenějších míst, takže nakonec Aneta *„ztratila chuť hledat nově“* vazby a stáhla se více do ústraní.

Generace „nejmladší“ přišla s nárůstem turismu a ekonomickým rozvojem v Egyptě, do období, které se kryje s tzv. arabským jarem nebo po něm následuje. Nové, nepočtené diaspory vznikají rozesety v turistických centrech na pobřeží Rudého moře, v naracích je symbolizuje především Hurghada, jakési centrum, kde se začalo usazovat více osob z Česka. Sňatkový trh zde nejviditelněji propojil svět turistek se světem najímaných sezónních pracovníků služeb. Ve srovnání s předchozími generacemi je životní situace těchto příchozích žen jiná – jejich imaginace se odvíjí od místní znalosti daného turistického komplexu a jeho blízkého okolí a seznamují se s pracovníky, jejichž sociální a ekonomický status ve službách je spíše nízký, často do turistických center přichází za prací a výdělkem z chudších venkovských částí Egypta. Některé životní trajektorie zůstávají nadále spjaté s turistickým centrem, část žen se ale následně stěhuje do vzdálených míst egyptského venkova, kde ztrácí vazby na krajanky, případně je odkázána výhradně na on-line komunikaci. Přestože jsou v naracích poměrně přísně vymezovány generační hranice, pozorujeme jejich občasné překračování s odkazem na nutnost pomoci ostatním. „Mezigenerační“ solidarita se projevuje zejména v krizových situacích (financování návratu do Česka, repatriace zemřelé krajanky, řešení rozvodů a jejich důsledků), ale i ve snahách varovat příjízďející ženy před podvodnými jednáními, s nimiž se mohou v turistických centrech setkat, kulturním šokem a rozčarování, které nastává po vyprchání zamilovanosti. Přesto nemůžeme nejmladší generaci jednoduše ztotožnit s turismem. V biografických jsme se setkali i s případem vysoce kvalifikované ženy, která pracuje na dálku a seznámila se s manželem během studií v zahraničí. Manžel vykonává svobodné povolání, takže se jeho manželka pohybuje společně s ním v mezinárodním prostředí.

Za úspěšnou copingovou strategií zajišťující pocit bezpečí participantky označily nabývání kulturní kompetence. V naracích je patrné rozlišení žen do dvou kategorií: na ty, které si dokázaly kulturní kompetence osvojit, ale učily tak postupně a s kritickým odstupem, a na ty, které poměrně záhy selha-

ly a nebyly dostatečně obezřetné – nechaly se „podvést“ díky své dezorientaci a neúplné kulturní kompetenci. V rozhovorech jsou přítomné výpovědi o ženách, které byly podvedeny zejména v souvislosti s turistickým sňatkovým trhem. Situace těchto žen bývá složitá, krajanky jim pomáhají, ale současně pozorují, že si v počátcích vzniku vztahů nenechávají poradit – brání se jejich nabytému vědění, které doporučuje se s prostředím manžela seznamovat postupně, po krocích a všimát si nástrah. Ilona zmiňuje svou počáteční obezřetnost, přesto ale podle svých slov podcenila vliv domácnosti:

Ve skrytu duše každý má strach, protože určitě každá z nás viděla nějaký film na tuhle tematiku, kde to teda nedobře skončilo a bylo to nepříjemné, ale nechala jsem tomu volný průběh. My jsme si docela dlouho psali, volali jsme si a poprvé se viděli za delší dobu, takže za tu dobu člověk aspoň malinko pozná. Spíš jsem měla strach ohledně té jeho rodiny, protože tam už ty náznaky, jako že mě nepřijmou, byly, ale myslela jsem si, že když se nám třeba narodí dcera, že se to nějakým způsobem uhladí, ale neuhladilo se to, spíše to bylo ještě horší.

Jedna z delegátek cestovní kanceláře komentuje dění v hotelu a poukazuje na úplnou absenci kulturní kompetence u turistek:

No problém byl ten, že já ten život vidím jinak, já prostě vidím toho číšníka každý den na baru a vím, s kým on komunikuje, s kým se přátelí. Ona [turistka – pozn.] odjede, ona to neviděla, ale já to vidím. Ona mi potom psala, že se seznámila s tím barmanem v tom hotelu a že přemýšlí, že by si ho vzala. A takové ty věci. A já říkám, jestli víš, kolik stojí škola, kolik stojí letenka, kolik stojí tohle..., a kolik on má plat? Ona řekla, že bude pracovat jako manažerka v hotelu, tak jsem se tomu smála... jak ona může mít takový sebevědomí, že tady se stane okamžitě manažerkou hotelu, protože to trvá několik let, než se dostanete na tu pozici. ... No a potom se jí ptám, jestli on něco zná o České republice kromě piva. (...), no a tak jsme se nějak jako chytly. Že bych měla být jako v tom smyslu zticha, že já sama jsem si vzala Egyptana. (...) Ty Češky, co přijíždějí do Egypta, tak si myslí, že tady to je prostě jako ráj, že si nabalí bohatého Egyptana.

V předchozím textu jsme uvedli, že ženy od počátku udržují trvalé vazby na české prostředí, což má své integrační konsekvence. Nadnárodní formy identifikace byly na pozadí integračních procesů přítomny vždy, byly však badateli ignorovány nebo pod záštitou metodologického nacionalismu interpretovány jako známky neintegrace (Dahinden, 2012). Uvedené vazby mají různou podobu, ponejvíce se jedná o silné vztahy s rodinami, příbuznými a blízkými, ale třeba i s přáteli a zaměstnavateli. Nepřehlédnutelné copingové strategie směřují právě k uchování či rozvíjení hustého přeshraničního přediva vazeb a vztahů. Sheffer (2019) uvádí, že během prvních let, kdy žijí lidé s migrační zkušeností v nových místech pobytu, většinou na základě společného etnonacionálního původu inklinují k udržování úzkých vztahů s rodinami, příbuznými a komunitami ve své domovině. Lidé předpokládají, že mohou potřebovat podporu své vlasti, aby si zajistili

bezpečí a prosadili zájmy během svého usazování. Pozorujeme, jak je hledána rovnováha mezi přiměřenou integrací a přáním zůstat ve spojení s místem původního domova. Přestože jsou ženy v prostoru rozprostřeny, případně se ocitají ve větší separaci, sledujeme frekventované udržování kontaktů s blízkými osobami a příbuznými v Česku.

Translokace nabývá zajímavé podoby. Participantky žijí ve svých nových domovech, přizpůsobily se zdejšímu životu, často přijímají návštěvy z Česka, současně udržují nadnárodní sítě, které mají charakter sítí podpůrných, jimiž proudí informace a často i různé naturálie (léky, kosmetika), a současně se více či pravidelně vrací na kratší či delší dobu do míst, odkud přišly – setkáváme se tedy s dočasně (někdy i trvale) rozdělenými translokálními domácnostmi. Více či méně pravidelné návštěvy rodičů, příbuzných, míst dřívějších pobytů v Česku jsou časté, umožňují je pravidelná a cenově dostupná letecká spojení mezi oběma státy. Jana jezdí do Česka odpočívat nebo se vyhnout nepřízní letního období:

V létě to se snažím prchnout vždycky aspoň na měsíc do České republiky, protože tady jsou velká vedra, strašně blbě je nesu, nesnáším to a kór pak v srpnu, když je i vysoká vlhkost vzduchu, to je tady prádelna, od rána do večera, i večír je pořád strašný vedro a to nespím.

Pravidelné návštěvy provází setkávání se sousedy, spolužáky, přáteli, kteří se zajímají o život v Egyptě a vyptávají se na něj: „*Co děláme, jaké je počasí.*“ Návštěvy Česka jsou vítaným zpestřením, bývají kratší i delší (několik týdnů) a žítí v obou světech současně nepředstavuje problém. Petru, patřící ke střední generaci, motivuje k častým návratům více věcí a pendlování nepovažuje za problém:

Musím jezdit za mamkou a prostě tam fakt ráda jezdím, protože tam mám kamarádky z mateřské školky, se kterými jsem nikdy nepřerušila styky, a ze základní školy, já prostě přijedu a ještě ten samý den tam jsou holky, jako bych nebyla nikde pryč. Takže vlastně já mám takové fakt dva světy, které mám hrozně ráda a ve kterých se cítím dobře – v obou.

Důvody návštěv rodné země jsou různé, patří k nim třeba i péče o rodiče, kteří už nemohou cestovat za svými dcerami. Také Alžbětu motivuje péče o rodiče:

Fakt se často vracím, protože mamka je teďka vdova, už bydlí sama, takže jak můžu, i během covidu, jak se to hodí, já nevím, každé čtyři pět měsíců sednu na letadlo a letím za ní, a čtrnáct dní, tři týdny jsem tam s ní a pobudu. Ona dřív litala, třeba tady zůstala dva měsíce, teďka už je starší, a během covidu vůbec, bojí se.

Jedná se o cesty z důvodu vyřizování dokladů nebo pozůstalosti.

Mnozí příbuzní či přátelé domácnosti Čechů v Egyptě navštěvují a spojují je s turistickými návštěvami, poznávají takto blíže jejich způsob života. Petra, která patří k nejmladší generaci žen, se chystá na návštěvu kamarádek:

(...) teď se dvě moje kamarádky ze školy ještě z Česka sem chystají, říkála jsem jim: holky počkejte, až předěláme byt, pak bude místa víc a můžete mít každá svůj pokoj a budeme si to užívat. Teďka už víc jako lidi jezdí, i na dovolené, jsou zvyklí, tak už jsou ochotní prostě i třeba přiletět sem, i bez cestovky.

Také Helenu navštívila „... *moje nejlepší kamarádka, přijeli s rodinou na dovolenou, rodina a brácha, ten tady taky byl*“.

Jiná podoba transnacionálních vztahů se utváří v ekonomické rovině. Znalost českého a egyptského prostředí je devizou, obchodní příležitostí. Setkali jsme se s podnikatelskými aktivitami žen či manželských párů, kteří zúročují nabytý znalostní kapitál a obchodují s českými firmami, podílí se na importu výrobků, zboží či služeb. Stávají se výhradními zástupci firem (např. Jawa, Škoda), případně působí v managementu turistických služeb – u větších či menších cestovních kanceláří. Rodiny patřící k socialistické generaci s Československem obchodovaly v minulosti a na zaniklém obchodu se jim podařilo vystavět nové podnikání.

Ze smíšených rodinných domácností pochází příslušníci tzv. druhé generace. Od mala jsou děti ze smíšených rodin vedeny ke znalosti více jazyků, vyrůstají v bilingvním prostředí a nabývají zkušenosti se zahraničním prostředím, jehož je Česko rovněž součástí. Jsou postupně připravováni (např. důrazem na jazykové vzdělávání či kvalitu vzdělávání) na životní dráhy v nadnárodních polích, někteří mladí dospěli se již osamostatnili a pobývají v různých světových metropolích.

Okolnosti návratu a reintegrace

Jak je z biografií patrné, existuje řada náročných situací, které se nemusí participantkám dařit úspěšně zvládnout, a pokud není vše podle jejich představ a očekávání, může nastat další zásadní biografický zvrat v podobě návratové migrace/mobility. Jak bylo popsáno, náročných situací existuje mnoho a mohou ústít i v poměrně rychlé (a neočekávané) návraty do Česka, zejména když se dostaví kulturní šok a deziluze, nepodaří se navázat blízké vztahy na úrovni širších rodinných domácností nebo vztahy provází neúnosné napětí a malý prostor pro autonomii.

Někdy je participantkami návratová migrace/mobilita pokládána za adekvátní řešení mimořádné situace, obvykle partnerské krize, rozvodu a sporů ohledně péče o děti, jindy bývá v biografiích prezentována jako promyšlená a plánovaná, zejména v případech, kdy se do Česka ženy navrací i se svými manželi, případně dětmi. Do Česka směřují rovněž někteří příslušníci druhé generace, kteří znají více jazyků a vyhledávají vysokoškolské vzdělávání. Rozhodnutí o plánovaném návratu se formuje několik let a utváří se již s ohledem na v Egyptě narozené a vychovávané děti či mladé dospělé. Tyto návraty bývají součástí strategického rozhodování a usnadňují je po roky udržované vztahy a vazby na české prostředí. Především příslušnice generací, jež dorazily po roce 1989, kalkulují s variantou návratu již od počátku, ponechávají si rozhodnutí o volbě

centra svého života na později a rozhodují se podle celé řady okolností, například podle ekonomického vývoje a vývoje kvality života v obou zemích. Otázka rozhodování, kde bude centrum společného partnerského života, je dlouho ponechávána otevřená a bývá předmětem opakovaného přehodnocování – v úvahu jsou brány mnohem širší socioekonomické rámce. Intervenující události, která může rozhodování ovlivnit, může být třeba zhoršení ekonomické situace v jednom státu. Návratové migrace/mobility se částečně promítají do statistických údajů. Počet Egyptanů každoročně narůstá, v roce 2021 jich v České republice pobývalo 1463, nejčastěji v Praze a Jihomoravském kraji. V roce 2021 získalo české státní občanství 14 Egyptanů, 882 mužů bylo evidováno na úřadech práce (ČSÚ, 2023b). Mezi uvedenými nalézáme partnery žen, kteří přichází v důsledku přemístění centra rodinného života.

Návratová strategie je v těchto případech výsledkem posuzování celkové situace vybudované rodinné domácnosti, která je místem komunikace, zdrojem struktury věrohodnosti, v níž si její členové vytváří, potvrzují a upevňují společné vidění světa a dospívají ke společnému rozhodnutí. Rozhodování o návratu obvykle probíhá v situaci, kdy již ženy nabyly integrační zkušenosti, zlepšilo se jejich sociální fungování, zvýšila se jejich odolnost vůči zraňujícímu a současně udržovaly vztahy s blízkými v Česku. Takové rozhodování provází mnohem vyšší kompetence a schopnost posoudit situaci komplexněji, zúročit nabytou schopnost adaptability a flexibility a využít shromážděného kapitálu. Ilona shrnuje své rozhodování po roce pobytu následovně:

Chtěl být s námi [manžel s manželkou a dítětem – pozn.], no všechno jsem uzavřela, prodala jsem auto, všechno... Fakt jsem tam chtěla žít a těšila jsem se, protože se mi ta země fakt líbila. No ale nedopadlo, takže naštěstí, n a š t ě s t í, jsem si tady nechala být a říkala jsem si, jo, do roka se všechno vystříbří a vystříbřilo. Takže jsme měli zájem, že jsme nemuseli platit nájem a hledat nějaký pronájem, byli jsme ve svém. Takže aspoň to mě osvětlilo, že jsem si takhle nechávala zadní vrátka otevřená.

Reintegrace žen po návratu probíhá bez větších obtíží, a to napříč všemi doménami integrace. Jedinou zmiňovanou zátěž představuje potřeba začlenit manžela, především umístit ho na trh práce a nalézt mu uplatnění v podobě placeného zaměstnání. Pozorujeme přitom proměnu dosavadních rolí. Žena, jejíž postavení v Egyptě provázela zranitelnost, se vrací s nabytými zkušenostmi do domácího prostředí a zranitelnost se přesouvá směrem k muži, který si nyní prochází v české realitě tím, čím procházela dříve jeho partnerka. Ilona mluví o dalších případech návratů do Česka:

My, když přijdeme do ciziny, nemáme problém najít práci. Ale oni, když přijedou tady do České republiky, tak to je velký problém. Mají kvalifikaci, různé vystudované vysoké školy... no není to úplně náš pozitivní obrázek. Já jsem kolikrát i manžela obdivovala, sama sobě si říkala, kurňa, stojí mu to za to, kdybych byla na jeho místě, jsem si to představila, stojí mi to za to? Jasně, rodina, ale najít práci, je to taková šílená bezmoc.

Manželka se nyní stala sama gatekeeperem do pro manžela nové sociální reality, moderuje vztahy a poskytuje individuální podporu manželovi. Využívá všech zdrojů pomoci – individuálních i komunitních. Proměny rolí ústí v tenze a obtíže zejména při začlenění na trh práce i v nabývání nových obsahů vědění (o sobě i o světě). Otevírá se tím nová etapa biografie a s ní i nové výzvy.

Závěr

Text se věnoval vybranému případu v Česku málo zkoumané emigrace – odchodům českých žen do Egypta. Zaměřil se na situačnost jejich zranitelnosti v rámci biografii a sledoval, jakými způsoby se ženám s emigrační zkušeností daří zvládat zátěžové situace. Vícemístně koncipovaný a biograficko-narativní interpretativní metodou inspirovaný výzkum (re)konstruoval chronologie životního příběhu a následně v biografii identifikoval zátěžové situace a analyzoval způsoby, jakými docházelo k jejich zvládnutí a s jakou sociální oporou. Zajímal nás především sociální coping, tedy utváření strategií s ohledem na sociální podporu a interakce. Hledali jsme odpověď na otázku, jaké copingové strategie ženy v náročných životních situacích uplatňují. Ukázalo se, že ve třech etapách, které jsme označili za emigračně-adaptační, integrační a reintegrační, ženy čelily různým zátěžovým stavům, ocitaly se ve zranitelných situacích a vyvíjely strategie jejich úspěšného zvládnutí.

První, emigračně-adaptační biografickou etapu představuje období seznámení s partnerem, které vrcholí uzavřením sňatku a přestěhováním se do Egypta a pokračuje adaptací na novou životní situaci a poznáváním a nastavováním především chodu domácnosti, jejíž součástí se příchodí obvykle stává. Tato etapa obsahuje dvě významné zátěžové situace. První se objevuje v okamžiku rozhodování o přestěhování do Egypta, které je zlomovým bodem, jež současně provází jiné rozhodnutí – o uzavření manželství. Mezi úspěšné copingové strategie se řadí účelově-racionální volba dočasného situování centra společného života do Egypta, čímž jsou překonány obtíže se získáním pobytu pro manžela v Česku. Provází ji legitimizace sňatku náboženským rituálem, někdy dokonce i afektivní konverze se sociálním rozměrem s očekáváním, že usnadní přijetí v egyptské sdílené domácnosti. Klíčovou copingovou strategií je zvládnout pobyt ve společné egyptské domácnosti s rodiči manžela a dalšími příbuznými a současně zachovat vztahy s vlastní rodinou (obvykle rodiči) v Česku. Výhodou je nabytá zkušenost z předchozích epizodických pobytů, které příchodí vybaví způsoby, jak se s kulturním šokem lépe vypořádat. Funkční strategií je umožnit příbuzným z Česka nabytí přímou zkušenost, uklidnit je a současně si vybudovat pozici v egyptské domácnosti, která není v zásadním konfliktu s jejími členy, a vydobýt si určitou míru autonomie a následně směřovat k osamostatnění a budování si vlastní česko-egyptské domácnosti podle svých představ. Aby byla tato velmi vratká rovnováha udržována, musí mít manžel dostatečně silnou pozici a alespoň částečnou ekonomickou soběstačnost, aby fungoval jako mediátor vztahů. Úspěšná mediace mezi požadavkem manželky na autonomii (poměřovaná tolerancí) a očekáváním

členů domácnosti vytváří předpoklady pro sociální integraci a je pro sociální fungování manželky zásadní. Konstruktivní copingové strategie od počátku směřují k akceptaci nastavených vztahů a k porozumění tomu, jak domácnost funguje, rozvoji schopnosti moderovat vztahy prostřednictvím role manžela a trpělivému osamostatňování se. Intervenující proměnnou je schopnost egyptské domácnosti poskytnout sociální oporu, která umožní zvládnout nové zkušenosti a vyhnout se různým obranným reakcím, a schopnost získat si emoční podporu blízkých osob, které zůstaly v Česku.

Druhá, integrační etapa zahrnuje vše, co je spojeno s integrací do egyptské společnosti a sociálním fungováním v rámci širšího kontextu. Biografií žen nejdříve prostupuje značné úsilí začlenit se do egyptské společnosti. Sociální integrace má zpočátku více identifikačně-interaktivní ráz. Preferovány jsou strategie směřující k uchování si vlastní etnokulturní identity. Snaha zachovat si vlastní ekonomickou soběstačnost, případně naplnit potřebu uplatnění se ve společnosti, ústí v řadu ekonomických copingových strategií. Ženy napříč generacemi, zejména ty žijící v městských prostředích, mají zkušenosti s působením na pracovním trhu – lokálním, národním nebo nadnárodním. Snaha uchovat si vlastní etnokulturní identitu a rovněž nalézat oporu mimo domácnosti některé ženy vede k vyhledávání krajanek a snaze podílet se na budování „české“ diaspor. Tato copingová strategie pomáhá zvládat řadu překážek v procesu integrace a obsahuje dva důležité komponenty: vytváření sítí meziosobní pomoci a současně uchovávání či rozvíjení přeshraničního přediva vazeb a vztahů. Vytváření sítí meziosobní pomoci ovlivňují zejména dvě okolnosti, jimiž jsou doba a okolnosti příchodu žen. Jejich účinnost ale snižuje slabost tzv. počínající a nedostatečně rozvinuté české diaspor. Konstruktivní copingovou strategií zajišťující pocit bezpečí představuje nabývání kulturní kompetence. Kulturní kompetence má preventivní účinek, umožňuje vyhnout se nástrahám a jednáním, které participanky označovaly za matoucí či přímo podvodné. Trvalé adaptivní copingové strategie směřují k uchovávání či rozvíjení hustého přeshraničního přediva vazeb a vztahů, mají své sociální i ekonomické dopady. Nejistota ohledně pozice druhé generace vede rodiče k podpoře transnacionálních strategií, které prostupují vzdělávání dětí a jejich kosmopolitně se ubírajícími životními drahami.

V některých případech v biografiích nalézáme i další výrazný zlomový okamžik – návratový/reintegrační. Zahrnuje rozhodnutí vrátit se zpět do Česka, samotný návrat a následnou reintegraci. Návratová strategie v případě rodinné domácnosti bývá výsledkem posuzování celkové situace a rozhodování o návratu probíhá v situaci, kdy již ženy nabyly integrační zkušenosti, zlepšilo se jejich sociální fungování, zvýšila se jejich odolnost vůči zraňujícímu za současného udržování vztahů s blízkými osobami v Česku. Poslední zmíněné je důležité, neboť díky vztahům a vazbám probíhá reintegrace žen bez větších obtíží. Zranitelnost se ale následně přesouvá směrem k manželovi, který nyní prochází v české sociální realitě částečně tím, čím procházela dříve jeho partnerka v Egyptě. Podle Ilony je to život, kde „jednou jsi dole, jednou nahoře“. Tento výrok jsme začlenili do názvu textu – ilustruje dle nás genderovou situovanost v procesech migrace a způsoby dosahování odolnosti.

Z výčtu výše uvedených konstruktivních a adaptivních copingových strategií je patrné, že se jedná o širší spektrum strategií, které se utváří v kontextu daných životních situací. Formují se kolem zátěžových situací v průběhu procesu začleňování do společnosti. Ženy čelí různým zátěžovým situacím, které jim sice přináší jistou zranitelnost, tu ale dokážou copingovými strategiemi do značné míry eliminovat. Významnou úlohu v tom sehrává sociální coping, který umožňuje jednání více uzpůsobovat situacím a také organizovat a plánovat jednání s cílem vydobýt si autonomii a uspokojivou sociální pozici. Sociální coping posiluje celkovou odolnost a v biografiích pozorujeme, jak je hledána rovnováha mezi vytvářením meziosobních sítí v místě a uchováváním či rozvíjením přeshraničního přediva vazeb a vztahů. Významným zdrojem sociálního copingu jsou zmínované udržované meziosobní sítě s příbuznými a přáteli, které poskytují silnou emocionální podporu. Ukázali jsme, že copingové strategie vázící se k zaměstnání nemusí být těmi nejdůležitějšími. Poskytovaná sociální opora má především emocionální rozměr – byla očekávána jak od prostředí, které participantky opouštěly, tak i od prostředí, na které se adaptovaly. Zatímco ženy dokázaly cíleně ošetřit řadu vztahů směrem k původnímu prostředí a udržovat je, sociální podpora v rámci nových domácností pokulhávala, mnohdy byla zraňující a řídila se socioekonomickou situovaností domácnosti. Intervenující proměnnou byla moderační role manžela, který někdy více a jindy méně dokázal vztahy ošetřovat. „Krajina“ zdrojů poskytované sociální opory není až tak pestrá, navíc ji ovlivňuje individuální schopnost se zdroji pracovat, využívat je, disponovat dostatečnou zásobou zkušeností a přistupovat ke zdrojům s určitou mírou kulturní a sociální kompetence.

Prostřednictvím identifikace tří hlavních integračních etap lépe rozumíme dynamice utváření copingových strategií, které se odvíjí od objevujících se zátěžových situací. Každá z těchto etap zahrnuje specifické strategie jejich zvládání a významnou úlohu přitom sehrává sociální podpora. Ta je prezentována jako klíčový faktor, který modifikuje stres spojený s adaptací a začleňováním v novém prostředí. Text také rozvíjí pojetí sociální opory v širším kontextu migrace, zahrnující emocionální, instrumentální a informační dimenze. Dále poukazuje na význam translokálních sítí a vazeb, které rozšiřují „krajinu“ zdrojů sociální opory, čímž umožňují rozvoj účinnějších adaptivních a konstruktivních copingových strategií. Potvrzuje se, že zvládání zátěže je genderově podmíněno, a ukazuje se šíře copingových strategií, které ženy vytváří. V souvislosti s nimi se do popředí naší pozornosti dostala rovněž komunitní resilience, která se odvíjí od míry rozvinutosti diaspory, podle níž ženy disponují určitým objemem kolektivně sdílených zdrojů k překonání individuálních i komunitních výzev. Ukázalo se, že významnými faktory působícími na resilienci jsou malá podpora tzv. počínající diaspory a rovněž třídní postavení. Počínající diaspora zatím nedisponuje žádnou koherentní strategií, neklade důraz na politiku vyjednávání identit a nemobilizuje své členy za účelem prosazování společných zájmů. Napomáhá však adaptaci na nové postavení a role a umožňuje částečně využívat i sociální kapitál a udržovat nepřetržité přeshraniční vztahy a kontakty. Rozhodně tyto počínající diaspory nejsou (zatím) zdrojem kolektivní odolnosti. S jejich rozvojem ale může

být zajímavé pozorovat, jak se komunitní odolnost rozvíjí. Také třídní postavení do značné míry ovlivňuje utváření copingových strategií a schopnost převzít kontrolu nad zátěžovými situacemi. Možnost vydobýt si určitou míru autonomie a statusu, plánovat budoucí jednání, přehodnocovat situace, vytvářet si a udržet vlastní zdroje či disponovat emocionální sociální oporou, určuje skutečnost, v jakém sociálním poli se žena po příjezdu ocitla a jaká pravidla v něm platí, případně jaký sociální, kulturní a ekonomický kapitál dané pole nabízí. Sociální pozice, kterou žena získává přijetím do egyptské rodiny, přináší určitá očekávání a životní způsoby. Vyšší společenské vrstvy umožňují více volit vhodné akulturační strategie, rozvíjet konstruktivní copingové strategie a zúročovat nabývané migrační zkušenosti. S tím, jak se ve společenské hierarchii posouváme níže, se více setkáváme s asimilačními očekáváními a nedostatečnými zdroji, které vytváří větší prostor pro zranitelnost a limitují možnosti nabývání odolnosti.

DANIEL TOPINKA vystudoval sociologii a religionistiku na Masarykově univerzitě v Brně, doktorskou i habilitační práci obhájil na Univerzitě Palackého v Olomouci. Působí jako docent na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnuje se tématům sociologie a antropologie migrace. Je garantem doktorského studijního programu migrační studia na Univerzitě Palackého v Olomouci.

ORCID: 0000-0001-5006-393X

Literatura

- Adger, N. W. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364. <https://doi.org/10.1191/030913200701540465>
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>
- Berry, J. W. a Sam, D. (2006). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489891>
- Boehm, D. A. (2016). *Returned: Going and coming in an age of deportation*. University of California Press.
- Carling, J. (2013). Collecting, analysing and presenting migration histories. In C. Vargas_Silva (ed.), *Handbook of research methods in migration* (s. 137–162). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781781005231.00014>
- Český statistický úřad. (2019). Migrace. In *Vývoj obyvatelstva České republiky*. <https://csu.gov.cz/docs/107508/3436141c-fbbb-2497-97c7-25da3da4a2fa/13006920a07.pdf?version=1.0>
- Český statistický úřad. (2021). Migrace. In *Vývoj obyvatelstva České republiky*. <https://csu.gov.cz/docs/107508/010cb80a-7d3c-5685-cfe4-c68e1836447d/1300692206.pdf?version=1.0>
- Český statistický úřad. (2023a). *Cestování před sametovou revolucí*. <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/cestovani-pred-sametovou-revoluci/>
- Český statistický úřad. (2023b). *Cizinci: Demografické události cizinců – datové údaje*. https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_demogr_udalosti#cr

- Český statistický úřad. (2023c). Obyvatelstvo. In *Statistická ročenka České republiky – 2023*.
<https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo-71rmac5ttt>
- Český statistický úřad. (2023d). *Kam v roce 2022 cestovali ve volném čase čeští občané*.
<https://www.czso.cz/csu/xc/kam-v-roce-2022-cestovali-ve-volnem-case-cesti-obcane>
- Dahinden, J. (2012). Transnational belonging, non-ethnic forms of identification and diverse mobilities: rethinking migrant integration? In *Migrations: Interdisciplinary perspectives* (s. 117–128). https://doi.org/10.1007/978-3-7091-0950-2_11
- Esser, H. (2003). Ist das Konzept der Assimilation überholt? *Geographische Revu : Zeitschrift für Literatur und Diskussion*, 5(2), 5–22.
- Falzon, M. (2009). *Multi-Sited ethnography. Theory, praxis and locality in contemporary research*. Routledge.
- Frounfelker, R. L., Mishra, T., Carroll, A., Brennan, R. T., Gautam, B., Ali, E. A. A. a Betancourt, T. S. (2022). Past trauma, resettlement stress, and mental health of older Bhutanese with a refugee life experience. *Aging & Mental Health*, 26(11), 2149–2158.
<https://doi.org/10.1080/13607863.2021.1963947>
- Golash-Boza, T. M. (2014). Forced transnationalism: Transnational coping strategies and gendered stigma among Jamaican deportees. *Global Networks*, 14(1), 63–79.
<https://doi.org/10.1111/glob.12013>
- Greiner, C. a Sakdapolrak, P. (2013). Translocality: Concepts, applications and emerging research perspectives. *Geography Compass*. 7(5), 373–384. <https://doi.org/10.1111/gec3.12048>
- Gombár, E. (2010). Československo a Egypt v letech 1920–1970. *Bulletin Opus Arabicum*, 1.
- Gustafson, P. (2008). Transnationalism in retirement migration: the case of North European retirees in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 31(3), 451–475.
<https://doi.org/10.1080/01419870701492000>
- Hannerz, U. (2003). Being there... and there... and there! Reflections on multi-site ethnography. *Ethnography*, 4(2), 201–216. <https://doi.org/10.1177/14661381030042003>
- Hannová, D. (2014). Problémoví elegáni. Arabští studenti v Praze v 50. a 60. letech 20. století. *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS*, 2, 105–125.
- Hatab, A. A., Amuakwa-Mensah, F. a Lagerkvist, C.-J. (2022). Who moves and who gains from internal migration in Egypt? Evidence from two waves of a labor market panel survey. *Habitat International*, 124, 1–13.
<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102573>
- Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies: IMISCOE network feasibility study*. Europäisches forum für migrationsstudien (efms), Institut an der Universität Bamberg.
- Hillmann, F., Van Naerssen, T. a Spaan, E. (2019). *Trajectories and imaginaries in migration. The migrant actor in transnational space*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781351119665>
- Hlaváč, O. (2022). *Exil a identita. Posrpnový exil v Rakousku a Švýcarsku*. Masarykova univerzita. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0037-2022>
- House, J. S., Umberson, D. a Landis, K. R. (1988). Structures and processes of social support. *Annual Review of Sociology*, 14(1), 293–318.
<https://doi.org/10.1146/annurev.so.14.080188.001453>
- Itzigsohn, J. a Saduceo, S. G. (2002). Immigrant Incorporation and Sociocultural Transnationalism. *International Migration Review*, 36(3), 766–798.
<https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2002.tb00104.x>
- Jakoubek, M. (2021). „V Bulharsku nám s hrdostí říkali ‚Češi‘, tady s pohrdáním ‚Bulhaři‘“: obyvatelé Vojvodova v Bulharsku a na jižní Moravě. Etnologická řada. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jakoubek, M., Luděk, J., Králová, N., Pavlásek, M. a Tůma, J. (2015). *Krajané: hledání nových perspektiv*. Pavel Mervart.

- Janská, E. (ed.). (2022). *Výzkum možností koordinace krajaňské politiky*.
https://www.cestikrajane.cz/wp/wp-content/uploads/2022/11/V1_vyzkum-moznosti-koordinace-krajaňske-politiky_final.pdf
- Jirka, L. (2018). *Migrace za lepším životem: etnická návratová migrace ze západní Ukrajiny: sounáležitost s ukrajinským národem a „vytváření“ krajaňů*. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- Jůnová Macková, A. (2004). *Československá komunita v Egyptě v letech 1917–1938*. Praha.
- Keck, M. a Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>
- Kokaisl, P., Chudlařská, L. a Beneš, J. (2012). *Češi v Chorvatsku*. Nostalgie.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S. (1985). The psychology of stress and coping. *Mental Health Nursing*, 7(1–4), 399–418. <https://doi.org/10.3109/01612848509009463>
- Lazarus, R. a Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
- Leipold, B. a Greve, W. (2009). Resilience. A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist*, 14, 40–50.
<https://doi.org/10.1027/1016-9040.14.1.40>
- Lofland, J. a Stark, R. (1965). Becoming a world-saver: A theory of conversion to a deviant perspective. *American Sociological Review*, 30(6), 862–875.
<https://doi.org/10.2307/2090965>
- Mak, J., Roberts, B. a Zimmerman, C. (2021). Coping with migration-related stressors: A systematic review of the literature. *Immigrant Minority Health*, 23, 389–404.
<https://doi.org/10.1007/s10903-020-00996-6>
- Mannheim, K. (1964). *Das Problem Der Generationen*. *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*, Luchterhand. Berlin.
- Maurer, J. (2022) *Sousedé: migrace Poláků do Česka a Čechů do Polska po roce 2004*. Etnologické studie. Munipress.
- Mildnerová, K. (2020). *Namibian Czechs: history and identity of the Namibian children raised in Czechoslovakia*. Lit, edice Ethnologie, antropology.
- Miller, J., Burešová, J. a Trapl, M. (2016). *Český exil v Austrálii (1948–1989)*. Nakladatelství Lidové noviny.
- Niekerk, van M. (2002). *Premigration legacies and immigrant social mobility. The Afro-Surinamese and Indo-Surinamese in the Netherlands*. Lanham. Lexington Books.
- Nosková, J. (2007). *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Ústav evropské etnologie.
- Oberg, K. (1960). Cultural shock: Adjustment to new cultural environments. *Practical Anthropology*, 7, 177–182. <https://doi.org/10.1177/009182966000700405>
- Olcese, M., Cardinali, P., Madera, F., Camilleri, A. P. a Migliorini, L. (2024). Migration and community resilience: A scoping review. *International Journal of Intercultural Relations*, 98. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101924>
- Ozer, E. J., Best, S. R., Lipsey, T. L. a Weiss, D. S. (2003). Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 129(1), 52–73.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.1.52>
- Peta, Ch., Wengraf, T. a McKenzie, J. (2018). Facilitating the voice of disabled women: the biographic narrative interpretive method (BNIM) in action. *Contemporary Social Science*, 14(3–4), 515–527. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1450520>
- Polách, V. (2017). *Krajaňé v USA a druhá světová válka: studie na pozadí krajaňského tisku*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Reis, M. (2004). Theorizing diaspora: Perspectives on ‘classical’ and ‘contemporary’ diaspora. *International Migration*, 42(2), 41–60.
<https://doi.org/10.1111/j.0020-7985.2004.00280.x>

- Roca, J. a Urmeneta, A. (2013). Bi-national Weddings in Spain: A Recent and Increasingly Frequent Phenomenon in the Context of the Globalization of the Marriage Market. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 82, 567–573. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.311>
- Rousseau, C. (1998). Familial history of war trauma in refugee adolescents: A longitudinal study. In D. I. Hassall (ed.), *Protecting children: Innovation and inspiration—Te Hui Taumata monga Tamariki '98*. International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN), 15–16.
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83–99. <https://doi.org/10.1353/dsp.1991.0004>
- Sarat, L. (2013). *Fire in the canyon: Religion, migration, and the Mexican dream*. NYU Press.
- Sheffer, G. (2013). Integration impacts on Diaspora–homeland relations. *Diaspora Studies*, 6, 13–30. <https://doi.org/10.1080/09739572.2013.843289>
- Sheffer, G. (2019). The historical, cultural, social, and political backgrounds of ethno-national diasporas. In S. J. Gold a S. J. Nawyn (eds.), *The Routledge international handbook of migration studies* (s. 487–498). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458298-46>
- Steinbrink, M. a Niefenführ, H. (2020). Translocal livelihoods: new perspectives in livelihood research. In *Africa on the move* (s. 35–52). Springer.
- Stranjik, H. (2022). *Krajané v Chorvatsku a jejich jazykové biografie*. Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Sýkorová, D. (2012). Staří lidé ve městě. Na okraj velkého tématu. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 48(1), 107–129. <https://doi.org/10.13060/00380288.2012.48.1.05>
- Trapl, M., Skoupý, A. a Kouřil, M. (2004). *Československý exil a krajanská hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989. Od května 1945 do srpna 1968*. Univerzita Palackého.
- Uherek, Z. (2003). *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Z. (2011). *Češi v Bosně a Hercegovině: antropologické pohledy na společenský život české menšiny v zahraničí*. Etnologický ústav AV ČR.
- United Nations. (2011). *Foreign population (non-citizens) by country of citizenship, age and sex*. <https://data.un.org/Data.aspx?q=egypt+population+datamart%5bPOP%5d&d=POP&f=tableCode%3a127%3bcountryCode%3a818>
- Vinická, M. a Lukušová, L. (2011, 14. září). Zamilovala jsem se do Afričana, teď ho živím. *Blesk pro ženy*. <https://prozeny.blesk.cz/clanek/pro-zeny-pribehy/159153/zamilovala-jsem-se-do-africana-ted-ho-zivim.html>
- Warnes, A. M. a Williams, A. (2007). Older migrants in Europe: A new focus for migration studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1257–1281. <https://doi.org/10.1080/13691830600927617>
- Wengraf, T. (2001). *Qualitative research interviewing: Biographic narrative and semi-structured methods*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781849209717>
- Wengraf, T. (2006). *Qualitative research interviewing – biographic narrative and semi-structured methods*. Sage Publications.
- Williams, A. M., King, R., Warnes, A. a Patterson, G. (2000). Tourism and international retirement migration: New forms of an old relationship in southern Europe. *Tourism Geographies*, 2(1), 28–49. <https://doi.org/10.1080/146166800363439>
- Winkelman, M. (1994). Cultural shock and adaptation. *Journal of Counseling and Development*, 73(2), 121–126. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1994.tb01723.x>

- Zhou, M. (2019). Understanding ethnicity from a community perspective. In S. J. Gold a S. J. Nawyn (eds.), *The Routledge international handbook of migration studies*. Routledge, 272–281. <https://doi.org/10.4324/9781315458298-28>
- Zourrig, H. a El Hedhli, K. (2023). Consumption coping strategies and well-being among refugee consumers. *Journal of Consumer Affairs*, 57(1), 140–170. <https://doi.org/10.1111/joca.12494>